

Otázky ekonomického modelovania nástupníckej teórie ekonomickej demokracie

Abstrakt. Modelovanie nástupníckej ekonomickej teórie ako systémovej alternatívy kapitalizmu, ktoré vo svojom diele *Po kapitalizme - Ekonomická demokracia*, v troch základných črtách popísal D.Schweickart, bude vyžadovať iný ako tradičný prístup ekonomického modelovania. Ak sú črtami nástupníckej teórie zamestnanecká samospráva, spoločenská kontrola nad investíciami a trh v rozdeľovaní spotrebných a základných prostriedkov a ak majú byť zohľadnené základné kritériá nástupníckej teórie, potom je nutné prekročiť rámec tradičného ekonomického modelovania založeného na kritériách rastu, zisku a kapitálového investovania na voľnom trhu a tento rámec definovať na základoch rozvoja, doplnenia kategórie ekonomických zdrojov a redefinovania práce.

1. Náčrt ekonomických základov koncepcie ekonomickej demokracie

David Schweickart neuvádza, že *ekonomická demokracia* je hotový model, ktorý sa dá hneď v praxi použiť. Uvádza predovšetkým to, že očakáva nástupnícku teóriu a tvorbu ekonomického modelu *ekonomickej demokracie*.

Je preto potrebné vytvoriť univerzálny model fungujúcej ekonomiky v ľudskej spoločnosti v čase PO KAPITALIZME teda postkapitalistickej spoločnosti, ktorú nazval *ekonomická demokracia*.

Odborná ekonomická verejnosť bude prežívať ťažkosti pri modelovaní *ekonomickej demokracie*, pretože črty tejto spoločnosti tak ako ich popísal D.Schweickart vo svojej knihe, sú pre nás dnes takmer neuveriteľné.

1.1. Základné črty ekonomickej demokracie – spoločnosti po kapitalizme

Zamestnanecká samospráva, v ktorej je definovaná demokracia zamestnancov vo vnútri organizácie na základe spoluúčasti, cudzím slovom *participácie*, kde každý jeden zamestnanec má rovnocenný jeden hlas v rozhodovaní o podniku. „Činnosť všetkých výrobných podnikov demokraticky kontrolujú zamestnanci“. ¹ Preto v diele hovorí často o *demokratickom podniku*. „Každý výrobný podnik kontrolujú tí, čo v ňom pracujú. Zamestnanci zodpovedajú za nerušený chod fabriky: za organizáciu práce, pracovnú disciplínu, techniku a technológie produkcie, za to, čo sa vyrába a ako sa vyrába, aké sú výrobné náklady a ako sa rozdelí čistý zisk.“

Spoločenská kontrola investícií, pri ktorej verejné zdroje budú zbierané verejným spôsobom a používané na verejné financovanie. „Hoci pracujúci budú kontrolovať (a teda riadiť, poznamenávam) výrobný proces, nebudú vlastniť výrobné prostriedky. Tie sa považujú za kolektívne vlastníctvo spoločnosti“, píše autor, takže ide o **spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov**. „Fondy pre nové investície sa vytvárajú z daní základných prostriedkov podnikov a naspäť do ekonomiky sa vracajú

¹ Schweickart,D.:*Po kapitalizme – Ekonomická demokracia*, Vyd.spolku slov. spisovateľov, 2002, s.72,

prostredníctvom siete verejných investičných bánk.² Kľúčovým je nahradenie súkromnej kontroly nad investíciami spoločenskou kontrolou.

Trh ako zostávajúci mechanizmus pre rozdeľovanie spotrebných tovarov a základných prostriedkov spoločnosti.

„Férový obchod založený na tarifách, v nijakom prípade nie voľný obchod, najmä nie v prípadoch, keď sú výrazné rozdiely medzi mzdami a environmentálnou reguláciou v jednotlivých obchodujúcich štátoch.“³ Ale napriek tomu „ceny reguluje iba ponuka a dopyt“. „Ale napriek tomu, finančný trh padne.“ Hovorí o socialistickom protekcionizme trhu tovarov a služieb, až o socialistickom trhu.

Ekonomická demokracia teda ruší súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a námezdnú prácu, ale uznáva trh.⁴ K týmto základným črtám definoval Schweickart základné kritériá adekvátnej nástupníckej teórie

1.1.2. Modelovanie ekonomickej teórie na základe kritérií nástupníckej teórie

Základné kritériá adekvátnej nástupníckej teórie:⁵

1. Teória musí vymedziť *ekonomický model*, ktorý bude presvedčivo demonštrovať svoje prednosti tak profesionálnym ekonómom ako aj obyčajným občanom, berúc do úvahy, že nástupnícka teória je jednak ekonomicky racionálna, jednak eticky nadradená vo vzťahu ku kapitalizmu. Hoci pôjde o *abstraktný model*, mal by byť *dostatočne konkrétny*, aby bolo jasne vidieť, ako bude fungovať v praxi a to za podmienok, že ho budú uskutočňovať nedokonalé ľudské bytosti.

2. *Ekonomický model* by nám mal umožniť, aby sme pri jeho aplikácii mohli využiť rozhodujúce ekonomické experimenty a skúsenosti získané v minulom storočí, bolo ich nemálo a mali rozličnú podobu. Ak sa chce človek ozaj dostať na cestu postkapitalistickej ekonomiky, nástupnícka teória musí tieto procesy vysvetliť.

3. *Povinnosťou modelu bude objasniť naše porozumenie pre rozličné ekonomické reformy, za presadenie ktorých bojujú pokrokové politické strany a hnutia, a zároveň poukázať na možnosti dopĺňujúcich reforiem.*

Pre historický materializmus je príznačné, že inštitúcie novej spoločnosti sa nezriedka rozvíjajú v súčinnosti so starými. Nástupnícka teória nám pomôže stanoviť, aké problémy sa môžu vyskytnúť v novom ekonomickom poriadku a ako sa im možno vyhnúť.

4. Nástupnícka teória nám uľahčí predstavu, ako bude vyzeráť *prechod od kapitalizmu k novej spoločnosti*. Mala by špecifikovať celú plejádu *štrukturálnych modifikácií*, ktoré by mohli nastať za určitých pozitívnych historických podmienok a ktoré by transformovali (silne reformovaný) kapitalizmus na *pravý socializmus*.

² Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.74

³ Ibidem. s.187,

⁴ Ibidem, s.74,

⁵ Ibidem, s.43

Aj keď ústrednou témou diela Po kapitalizme – ekonomická demokracia je *hospodársky model ako program ekonomicky životaschopnej a eticky vyhovujúcej formy socializmu*⁶, odborná verejnosť a ľudia z praxe budú mať čo robiť, aby *ekonomický model* podľa takto definovaných kritérií a podľa základných črt *ekonomickej demokracie* vypracovali do ucelenej teórie a spracovali do funkčného modelu schopného v priaznivých podmienkach okamžite sa šíriť v jednotlivých krajinách ako aj v globálnom rozsahu.

Možno priznať a vyjadriť obdiv Davidovi Schweickartovi, profesorovi v Loyola University, USA, že jeho kniha je komplexnou iniciačnou teóriou, ktorú socialisti a ľavicovo zmýšľajúca verejnosť môžu považovať za obdobný počin ako svojho času Marxov Kapitál.

Ak však sám očakáva nástupnícku teóriu, pomenoval ju *kontraprojektom* ku kapitalizmu, je si vedomý toho, že treba takýto kontraprojekt do viesť do plne funkčného projektu, schopného zaviesť *ekonomickú demokraciu* do ekonomickej praxe. Prečo jeho dielo nie je tým *praktickým návodom*, môžeme objasniť.

1.1. 3. Príčiny ťažkostí očakávané pri modelovaní ekonomickej demokracie

Príčinou je neustále turbulentnejší vývoj globálnej ekonomiky a vzájomné prepletanie sa sociálnych, ekonomických, ekologických i civilizačných problémov od lokálnej až po globálnu úroveň. Dielo autor odovzdal vydavateľovi v auguste 2001, vyšlo v 2002, v slovenskom vydaní vyšlo v 2010 a prvá konferencia k *ekonomickej demokracii* sa konala na Slovensku a v ČR v apríli 2011. Denne pribúdajú nové udalosti, pri ktorých sa ekonomická realita vyvíja ďalej. Je možné, že sa udalosti vo svete pohnú tak rýchlo, že ekonómovia budú postavení pred skutočnosť okamžite zareagovať na zmenenú situáciu vo svete a v spoločnosti a v tej chvíli aspoň vedomosti o tom, ako sa vyznať a uplatniť inú ako liberálnu a kapitalistickú alternatívu ľudskej spoločnosti, budú neoceniteľné.

Potreba doplnenia o ďalšie analýzy

Samotné dielo, ktoré používa pre alternatívu kapitalizmu súhrnný názov *ekonomická demokracia*, je výbornou inšpiráciou ako konať (ak bude treba, resp. ak k tomu dozrejú spoločenské a ekonomické podmienky vo svete) a pre mňa je pozitívnym prekvapením, že prichádza z prostredia USA, kde o ekonomickej demokracii písal aj profesor **Jaroslav Vaněk**, ekonóm z Cornell University, ktorý vo svojich prácach (podobne ako v začiatkoch svojho pôsobenia na tej istej univerzite profesor **Jan Švejnar**) spracoval víziu samosprávnej demokratickej ekonomiky, pričom obaja sú emigranti z Československa a mali skúsenosť so socialistickou ekonomikou, čo ich aj viedlo k rozpracovávaniu diel o *ekonomickej demokracii*.

Je iba na škodu vecí, že autor nevychádzal aj z analýz, ktoré o trendoch v ekonomike a spoločnosti vytvoril takisto Američan, **Peter F. Drucker** vo svojich manažérskych prácach i v politicko-ekonomickej štúdii Postkapitalistická spoločnosť, a predovšetkým že nezahrnul do modelovania nové prvky, ktorými sú *vedomosti ako nový ekonomický zdroj, nová produktivita na základe informácií a vedomostí, meniace sa pracovné sily, oslabovanie a kríza národného štátu a rozrastajúci sa internacionalizmus, regionalizmus a tribalizmus*, ktoré medzi sebou v 21. storočí zápasia, definovanie *spoločnosti organizácií*, kde by sa podniky a firmy mali postupne meniť na

⁶ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, Predslov k slov. vydaniu, s.9

spoločenstvá ľudí, ale i spontánny a zatiaľ nezaznamenaný vývoj pracovných vzťahov, ktoré priniesli prakticky rozklad a zmenšovanie triedy zvanej *proletariát*, pričom charakter práce u robotníkov i zamestnancov, teda námezdná práca, sa nemení, nezahrnul od deväťdesiatych rokov silnejšie oslabovanie a rozpad *strednej triedy*, pričom nepozorovane podľa nových trendov vznikajú nové *spoločenské skupiny* ešte nesformované do tried, ale predsa len Druckerom pomenované ako „*trieda pracovníkov, disponujúcich vedomosťami (knowledge workers)*“ a „*trieda obslužných pracovníkov (service workers)*“ a ním definované **ekonomická a sociálna výzva pre tieto triedy vznikajúce v postkapitalistickej spoločnosti.**⁷

Výzva pre generácie, ktoré zažili systém socializmu i kapitalizmu

Môže byť pre nás, generáciu ekonomicky aktívnych ľudí, ktorí zažili ešte *socializmus*, a to socialistickú ekonomiku rozvinutú v Československu a v bloku krajín Rady vzájomnej a hospodárskej pomoci (skončila v 1990 roku), prežili *spoločenskú, politickú i ekonomickú transformáciu od centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku a vlastne reštauráciu kapitalizmu* a ktorí sme boli pracovne činní vtedy i dnes v globálnej ekonomike v európskom priestore za víťazného ťaženia i súčasného pádu neoliberalných hospodárskych politík, ešte niečo významnejšie, ako prijať výzvu a pri ekonomickom modelovaní *ekonomickej demokracie* dokázať, že svet môže smerovať zároveň k sociálnemu i ekonomickému pokroku? Nie je to zároveň šanca aj na základe prežitých jedinečných skúseností so socializmom 20. storočia i kapitalizmom 21. storočia *vytvárať ekonomický model ekonomickej demokracie*, ktorý bude funkčný a použiteľný „hneď“?

Pretože svet sa komplikuje a ekonomické teórie už nemôže formulovať žiadny mysliteľ osamelo bez pomoci mysliteľov z ostatných vedných a spoločenských odborov, na výzvu podieľať sa na **ekonomickom modelovaní ekonomickej demokracie** by mali okrem ľavicových ekonómov zareagovať predovšetkým filozofi, sociológovia, psychológovia, myslitelia v humánnych i prírodovedných vedách (historici, ekológovia, odborníci z prírodovedných vied) a samozrejme právnici a ekonómovia, avšak nielen tí z nich, ktorí vysvetľujú vlastnícke práva a tí, ktorí rozumejú matematickému modelovaniu a fiškálnym analýzám, ale aj a predovšetkým národohospodári a tí, ktorí sa pohybujú v reálnom svete riadenia organizácií a ľudí vo svete manažmentu výrobných podnikov i verejnej správy.

1.2. Problémy, s ktorými si budeme musieť vedieť poradiť

Predovšetkým si budeme musieť uvedomiť, že tvoríme model, ktorý je živý a môže sa veľmi rýchlo meniť na základe zmien v technológiách a sociálnych pomeroch i environmentálnom prostredí Zeme.

Máme historické skúsenosti z prechodu od feudálneho spoločensko-ekonomického systému na kapitalistický, bolestivé skúsenosti z prechodu od kapitalistického systému výroby k socialistickému zospoločenšteni výrobných prostriedkov a z reštaurácie kapitalizmu v nových globálnych podmienkach.

⁷ Drucker, P.F.: Postkapitalistická spoločnosť, vyd. Management Press, Praha 1993, s.15

Použijem teraz marxistický rámec pre pomenovanie rizík, pretože je zrozumiteľnejší: Vieme, že rozvíjajúce sa výrobné sily, ktoré si vyžadujú zmenu vo výrobných vzťahoch, nebudú zosúladené do efektívneho ekonomického systému ani automaticky, ani bez konfliktov.

Výrobné sily⁸, teda výrobné prostriedky - nástroje výroby, suroviny, priestory, ako aj pracovná sila, teda produktívna schopnosť produkovajúcich aktérov výroby, z ktorej sa časť vyčlenila vo forme vedenia, vedomostí, zásadne menia charakter výrobných faktorov, objavujú sa nové technológie a vytvárajú nové ekonomické zdroje.

Výrobné vzťahy⁹ sú vlastnicke vzťahy osôb nad výrobnými silami – teda výrobnými prostriedkami a pracovnou silou. Pod vlastníctvom nejde len o právne vlastníctvo, ale skôr o vzťahy účinnej kontroly. To si vyžaduje zmenu vo výrobných vzťahoch (kontrola finančného virtuálneho kapitálu, zrušenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, vytvorenie právneho rámca pre zospoločenšenie výrobných prostriedkov, redefiníciu vlastnickeho práva a funkcií peňazi). Objavujú sa nové spoločenské triedy so vzťahom k vlastníctvu nových výrobných prostriedkov a zanikajú, alebo sa menia na parazitujúce, staré spoločenské triedy. Preto potrebujeme odborne a vedecky analyzovať, pomenovať a potom redefinovať výrobné sily a výrobné vzťahy a uviesť ich do funkčného systému v rovnováhe, ktorá bude prinášať ľudstvu pokrok bez ohľadu na ideové a svetonázorové presvedčenie politikov, ktorí budú vládnuť spoločnosti.

1.2.1. Zamestnanecká samospráva na báze ekonomickej participácie

V otázke participácie zamestnancov na rozhodovaní narazíme predovšetkým na otázku, kto sú *zamestnanci*. Faktom je, že už dnes sa v podnikovej praxi členia pracovníci v organizácii na tzv. „federálny trojlístok“ pracovných síl, tj. kmeňoví zamestnanci pracujúci na základe riadne uzatvoreného pracovného pomeru, dočasní pracovníci pracujúci na dohodu a čiastočnú pracovnú zmluvu, „outsourcovaní“ pracovníci, ktorí pracujú na dodávateľskom základe podľa kontraktu/zmluvy o dielo, dodávateľskej zmluvy, mandátnej zmluvy a podobne. V organizáciách nepodnikateľského charakteru navyše pracujú dobrovoľníci, ktorým sú aspoň preplácané určité výlohy a náklady spojené s činnosťou v prospech organizácie .

Bude dosť zaujímavé rozviesť toto členenie podľa definovanej črty zamestnaneckej samosprávy do správnych ekonomických parametrov. V iniciačnom diele D.Schweickarta sa zatiaľ abstrahuje pojem „zamestnanec“ na pracovníka podniku, pričom tento podnik je chápaný ako *spoločenstvo ľudí vo výrobe*. Podľa autora sa takisto mení postavenie *práce*, ktorá už nebude nákladom vo výrobe, teda bude vylúčená z pracovného procesu ako základné aktívum podniku, základný prostriedok resp. výrobný faktor.

Keďže majiteľmi práce sú sami zamestnanci a tí si budú rozdeľovať hospodársky výsledok podniku, budeme mať s týmto definovaním črty *ekonomickej demokracie* pri modelovaní problém, ktorý pomenujem ako

„kam zaradiť prácu, ak už nebude nákladom ani ekonomickým zdrojom vo výrobe“.

Pre klasických ekonómov je práca výrobným faktorom, ktorý sa vo výrobnom procese spotrebúva ako náklad. Marxistická teória sa predsa pozerá na prácu ako na hlavný

⁸ Dinuš, P.a kol.: Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, Vyd.SAV 2010, s.114,

⁹ Ibidem, s.116,

prvok tvorby *nadhodnoty* (surplus, angl.) a nakoniec i socialistická ekonomika pracovala s oceňovaním práce pracovníkov vo forme mzdy. Otázkou pre modelovanie je nastaviť *prácu* ako ekonomický prvok tak, aby vchádzal do systému výroby a zároveň aby účastníci *práce* si hospodársky výsledok podniku na výstupe nerozdeľovali pri demokratickom prerozdelení hospodárskeho výsledku 1 pracovník rovná sa jeden hlas tak, že „zisk“ bude celý prerozdelený a vyplatený, takže po niekoľkých rokoch môže v prípade stratovosti dôjsť k javu, že si podnik sami vyplácaním zisku „vytunelujú“.

1.2.2. Spoločenská kontrola investícií

„V *ekonomickej demokracii* sa investičné fondy vytvárajú priamejšími a priehľadnejšími spôsobmi než v kapitalistickej spoločnosti“ hovorí Schweickart. „Jednoducho zdaníme základné prostriedky podnikov, pôdu, budovy, zariadenia. Celoplošná sadzba dane vystupuje ako lízingový poplatok (moja poznámka: rozumejme ako splátka za prenájom majetku podniku od spoločnosti, štátu), ktorý platia zamestnanci podniku za využívanie spoločného majetku patriaceho všetkým“.¹⁰ Zatiaľ čo teda v kapitalistickom systéme sú súkromné úspory domácností a súkromné financie používané ako investičný kapitál vo výrobe a opäť sa vracajú zvýšené o zisk alebo zmenšené o stratu do súkromného vlastníctva, v systéme *ekonomickej demokracie* sa zdanené verejné základné prostriedky používajú na financovanie verejných investícií a opäť sa používajú pre financovanie celospoločenského majetku. A tu sme postavení pred ďalšiu otázku, ako modelovať tento tok financií tak, aby bol najmä v časti jeho prerozdelenia a použitia spravodlivo rozdeľovaný a použitý. Ako vysvetľuje D.Schweickart, nie je nutné, aby úspory domácností boli používané pre investovanie do výroby. Znamená to, že úspory domácností sa budú dať použiť na skvalitnenie osobného života a nebudú používané na investovanie do podnikania?

Riziká spojené s korupciou a ich možné riešenie, čo so súkromnými úsporami

Inak, s tým súvisí i otázka výskytu korupcie a boja s ňou. Pri využívaní úspor domácností na investovanie do podnikania síce existujú pravidlá určené klasickou ekonómiou o odmene patriacej „súkromnému investorovi“, z praxe však vieme, že drobní investori používajúci svoje úspory ako kapitálové investície nie sú chránení od toho, aby ich úspory „nevyhoreli hore komínom“ v prípade finančných kríz a prasklých investičných bublín, alebo neboli „vytunelované“ ako k tomu došlo v prípade rôznych penzijných fondov či v kupónových privatizáciách počas transformácií postkomunistických krajín. Ďalšou podstatou je, že počas celého dlhého obdobia života človeka sú úspory domácností v rôznych podobách používané ako „dlhé investície“, čím sa odlučujú od ich reálneho vlastníka a ich použitie a vyplatenie v prípade, že to drobný investor a majiteľ potrebuje, je obmedzené a ba až znemožnené (rôzne produkty kapitálového investovania, dôchodkového sporenia a investovania v rôznych investičných fondoch, dokonca i životné poistenia s výplatom až v prípade poistnej udalosti, kde jedna z udalostí je smrť majiteľa úspory). Inou vecou je, ak sa súkromné úspory využívajú na verejné investície (dôchodkové fondy a napríklad zdravotné poistenie) a tie znova vstupujú do používania súkromným správcovským spoločnostiam pre verejné účely. Tu sa vytvárajú minimálne dve

¹⁰ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, kap:III, od.3.1.3., s.77,

príležitosti pre dobre uskutočnenú korupciu, a to v momente, keď sa zbierajú kontinuálne a zo zákona súkromné odvody do verejných fondov a v druhom momente, keď sa tieto verejne zo zákona zbierané financie predisponujú do súkromných rúk a využívajú sa opäť na verejné účely. Korupčné možnosti sa potom reťazia do násobkov možností pri využívaní resp. zneužívaní verejných zdrojov na súkromné účely k tomu určené (oblasť zdravotníctva, sociálnych služieb a podobne).

Preto je chvályhodné, že v systéme *ekonomickej demokracie* sa ani neuvažuje s využitím úspor domácností k týmto investičným účelom a otázka odvodov a daní z príjmu používaných do systémov dôchodkového poistenia, zdravotného a sociálneho poistenia uvažuje s návratom resp. využívaním medzigeneračných solidárnych systémov, nie individuálnych a kapitalizačných.

1.2.2.1. Kapitál, jeho charakter a jeho premeny v čase

K objasneniu, prečo je možné celospoločensky prejsť od súkromného vlastníctva kapitálu k forme zospoločenšenia vlastníctva a tvorbe verejného investičného kapitálu, predkladám zdôvodnenie týkajúce sa vlastníctva kapitálu ako spoločenského vzťahu. „Na otázku, čo je **kapitál**, ponúkol Marx priamu odpoveď: *kapitál je predmetná práca, výsledok minulej práce*“¹¹ Toto dôležité poznanie vychádza z Marxových analýz. V prvej vete jeho diela **Kapitál** napísal, že „bohatstvo spoločností, v ktorých vládne kapitalistický spôsob výroby, javí sa ako nesmerne nahromadenie tovarov a jednotlivý tovar ako jeho elementárna forma.“¹² Vychádzal z konštatovania, že pre modernú spoločnosť je charakteristické, že produkty ľudskej spoločnosti, sama činnosť a jej podmienky sa stávajú v čoraz rozsiahlejšej miere tovarom. Dôsledkom je „zrušenie všetkých pevných osobných vzťahov závislosti vo výrobe a všestranná vzájomná závislosť výrobcov“, pričom sa táto vzájomná závislosť im samým javí ako cudzia, nezávislá, ako vec.¹³ Marxov všeobecný vzorec kapitálu, kde obeh tovaru je východiskom kapitálu, keď popri výmene „tovar-peniaze-tovar“ ako jednej formy prebieha druhá forma ako premena peňazí na tovar a spätná premena tovaru na peniaze v zmysle obehu peňazí ako kapitálu, sa v priebehu vývoja „zdokonalila“ na vzorec p-p', teda na systém, v ktorom peniaze plodia peniaze bez akéhokoľvek vzťahu k materiálnej výrobe.¹⁴

Doplním myšlienku L.Hohoša zo SAV zo state „Globalizácia ako problém transformácie kapitalizmu“¹⁵: *Hoci miera zisku v reálnej ekonomike klesá a kapitál ako ekonomický zdroj stráca podstatne svoju produktivitu, zisk neprimerane vzrastá v rámci finančných trhov, ktoré sa stávajú nezávislé od materiálnej výroby. A keďže aj Schweickart správne uvádza, že neoklasická ekonómia, aby obišla klasickú teóriu hodnoty Smitha a Ricarda a vylúčila otázku zásluhu kapitálu na tvorbe „nadhodnoty“, kde Marx dokazoval, že ju tvorí práve práca vo výrobnom procese, používa radšej alternatívnu teóriu „hraničnej“ hodnoty, hraničného produktu práce. Lenže práve neoklasická teória v zmenených podmienkach finančnej systémovej krízy (2007-doteraz,) totálne zlyhala, lebo finančný trh prestal byť schopný zabezpečiť efektívnu alokáciu zdrojov.*¹⁶ Kapitalistický spôsob privlastňovania, ktorý vyplýva

¹¹ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.54,

¹² Marx, K. _ Kapitál, Kritika politickej ekonómie, I.Zv. 1959, s.55,

¹³ Ibidem, čerpané Dinuš a kol: z Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, s.38,

¹⁴ Dinuš a kol: Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, s.52,

¹⁵ Ibidem, , s.52,

¹⁶ Dinuš a kol: Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, s.47,

z kapitalistického výrobného procesu, teda aj kapitalistické súkromné vlastníctvo, sa stáva preto brzdou ďalšieho ekonomického vývoja.

Kapitál ako spoločenská dohoda o vlastníctve

Treba si uvedomiť, že podľa politickej ekonómie je kapitalistický spôsob výroby a systém vlastníctva kapitálu charakteristický pre systém spoločenských vzťahov a stáva sa brzdou rozvoja výrobných síl. A tak, ako zmena vlastníctva je spoločenskou dohodou, respektíve vlastníctvo kapitálu ako také je len dovtedy akceptovateľné, kým k tomu existuje celospoločenská dohoda. Prichádza čas, v ktorom súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a teda i kapitálu, stráca význam i celospoločenskú podporu. Z histórie sa predsa možno poučiť, že ak feudálny systém vlastníctva pôdy a práce formou nevoľníctva nebolo možné zmeniť dohodou medzi aristokraciou a „tretím stavom“ (meštianstvom), došlo k násilnému vyvlastňovaniu. Nakoniec dochádzalo k dohodám „niečo za niečo“, akceptovanie príživníckeho spôsobu života aristokracie výmenou za aktívne využívanie pozemkov vznikajúcou buržoáziou a uvoľnením pracovnej sily zrušením poddanstva.

Že vlastníctvo kapitálu je záležitosťou spoločenských vzťahov, o tom nás presvedča celá pohnutá história 20. storočia. Pripomeňme násilné prevzatie výrobných prostriedkov vo forme tovární, železníc a dopravy, ale i obchodu a bánk Ríšskou správou Tretej Ríše po roku 1938 v ČSR, ale i Leninov Dekrét o pôde, ktorým odobral pôdu a rozdal ju bezzemkom na ruskom vidieku v 1917, rovnako však došlo k zmene vlastníctva po oslobodení európskych krajín po druhej svetovej vojne, keď nové vlády kvôli potrebe okamžite spustiť výrobu a oživiť ekonomiku dekrétmi odoberali majetok zradcom, kolaborantom a nepriateľom jednotlivých národných štátov, dokonca znárodňovali majetky a dosadzovali národných správcov v Taliansku, Francúzsku, Británii, Grécku i Nemecku samotnom (tam tzv. Treuhand). Z našej vlastnej histórie sem patria Dekréty prezidenta obnovenej Československej republiky E. Beneša z augusta a októbra 1945, tie z 25. októbra 1945 vošli do dejín ako znárodnenie kľúčového priemyslu a bankovníctva práve preto, aby sa ekonomika čo najskôr oživila, ***teda aby sa výrobné vzťahy dostali do súladu s výrobnými silami***. Máme nakoniec v histórii i rok 1948, keď boli zospoločenštené postupne všetky súkromné majetky v ČSR, napríklad v krajinách Západnej Európy sa po vojne postupne majetok vracal niekde pôvodným majiteľom, niekde do nových súkromných rúk (bola to podmienka hospodárskej pomoci tzv. Marshallovho plánu). Najnovšiu históriu uzatvára šoková transformácia ekonomík postkomunistických krajín, kde znova len a len na báze spoločenskej dohody (alebo politického prinútenia?) prešiel za socializmu vytvorený celospoločenský majetok formou privatizácie do nových súkromných rúk, formou reštitúcií do rúk dedičov pôvodných vlastníkov, alebo ako v prípade majetku cirkve, do rúk cirkevných predstaviteľov, niekde dokonca nielen pred rokom 1948 ale i so staršími dátumami. Čo z toho vyplýva? Kapitál ako súkromné vlastníctvo nie je večné a je vecou spoločenskej dohody. Vulgárne vyjadrené, ak sa spoločnosť dohodne, že Váš majetok Vám nepatrí a právne vyargumentuje toto tvrdenie, o vlastníctvo prídete. Je tu potrebné rozoberať „férové“ úverové zmluvy, obchodné zmluvy so špeciálnymi klauzulami, prípadne celú oblasť dlžníckeho práva? Takže zmena vlastníctva kapitálu zo súkromného na verejný je nielen možná, ale pre ďalší ekonomický rozvoj je nevyhnutná.

1.2.3. Trhová ekonomika – férový a socialistický trh

„*Ekonomická demokracia* je trhová ekonomika, prinajmenšom v rozdeľovaní spotrebných a základných prostriedkov“¹⁷

Čo to bude ale za trh? Bude plný taríf a vrátíme sa asi k colným kontrolám, pretože pri fyzickom disponovaní tovarom dôjde k tomu, aby sa tarifami dosahovala spravodlivosť v medzinárodnom obchode a odbúravala nespravodlivá štruktúra tovarovej výmeny medzi jednotlivými krajinami či regiónmi. Dlhé roky úsilia a odstraňovania taríf a bariér v medzinárodnom obchode, ktoré vytvorilo liberálnu, ale silno nespravodlivú výmenu tovarov na globálnej úrovni, nahradí *férový obchod*, založený na tarifách, v nijakom prípade nie voľný obchod, najmä nie v prípadoch, keď sú výrazné rozdiely medzi mzdami a environmentálnou reguláciou jednotlivých obchodujúcich štátoch.¹⁸

Zatiaľ sme v praxi identifikovali férový obchod skôr s pojmom *fair trade*, teda ako značku pri predaji a nákupe tovarov z krajín, kde sa vyrábajú niektoré suroviny a vzhľadom na nespravodlivé odmeňovanie zamestnancov týchto výrob sme ochotní priplatiť za takýto tovar viac, napríklad ak ide o tabličku čokolády z kakaa niekde zo stredoamerických krajín, o cukor alebo požívatinu z krajín, kde zamestnanci pracujú za neprimerane nízke mzdy a my im chceme kúpu toho tovaru značky „fair trade“ pomôcť.

Ak je základom prosperity kapitalizmu nerovnosť, kde trhy veľmi dôkladne oddeľujú úspešných od neúspešných na základe konkurencie, tento konkurenčný proces vytvára bohatstvo pre krajinu ako takú (v zmysle makroekonomických kritérií cez HDP), ale nešíri to bohatstvo medzi všetkých obyvateľov¹⁹. Naša čerstvá skúsenosť Slovenska ako montážnej automobilovej veľmoci sveta to dokazuje. Máme predsa skúsenosti z transformácie z centrálne plánovanej ekonomiky na trhové. „Tu nielenže nevznikli spontánne trhy, ktoré by zvyšovali produkciu a viedli k hospodárskemu rastu, ale naopak, vo všetkých krajinách, kde predtým existovalo plánované hospodárstvo, produkcia klesala. Vysvetlenie je jednoduché: trhy pre novovytvorené tovary a služby nevznikajú spontánne, tieto podmienky musíme vytvoriť. Tam, kde sa funkcia tvorcov trhu neberie do úvahy, a kde je umožnený voľný dovoz tovarov a kapitálu, tam do krajiny prichádzajú zahraniční dodávatelia a investori a nahrádzajú tovary, ktoré boli dovtedy vyrábané doma. To by sme mohli nazvať *rozbíjaním trhu*, to znamená rozbíjaním odbytku domácich producentov.“²⁰ Toto sa dialo vo veľkých rozmeroch v tzv. „postkomunistických“ ekonomikách a deje sa to doteraz v iných krajinách.

Schweickart definoval *férový obchod* ako umne konštruované opatrenia, ktoré môžu veľmi pomôcť pracujúcim celého sveta (nie však špekulantom vyznávajúcim voľný obchod). Opatreniami sú:

1. *Férový obchod založený na tarifách*, teda na stanovených číselných intervaloch „od-do“ v sadzbách pre tržby za nejaký tovar a službu, pričom tieto tarify majú zamedziť krajinám medzi sebou získať konkurenčné výhody plynúce z nižších miezd („lacná pracovná sila“) a devastovaním životného prostredia.

¹⁷ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.75,

¹⁸ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, s.187,

¹⁹ Handy, Ch.: Hlad ducha, vyd. Management Press Praha 1997, s.195,

²⁰ Matzner, E.: Stroskotanie centrálne plánovaného hospodárstva, Slovo, 1999

2. Všetky výnosy plynúce z taríf *férového obchodu* sa majú vrátiť chudobným krajinám, odkiaľ bol tovar a služby získané za „nekorektných“ podmienok“ importovaný. Nie je to teda istým spôsobom to známe *reprodukčné cenové vyrovnanie* dvoch rozličných cenových hladín, ktoré v tomto prípade má zabezpečiť, aby sa zabránilo koristeniu predovšetkým devastáciou životného prostredia a vykorisťovaní námezdnjej pracovnej sily?

3 Cieľom týchto opatrení sú len tie komodity a služby, ktoré konkurujú na danom trhu krajiny produktom miestnej výroby. Ako však budeme zabezpečovať za podmienok rozvinutej globálnej ekonomiky, že niektoré tovary budú „kalkulovateľné“ za výhodnejších podmienok z dovozu ako v domácej produkcii? Budeme musieť veľmi opatrne konštruovať tarify, definovať komoditné špecifikácie, aby sa nestalo, že týmito opatreniami zabrzdíme produktivitu výroby niektorej komodity iba z titulu *férového obchodu*.

Schweickart tu hovorí o plnokrvnom socialistickom protekcionizme *ekonomickej demokracie*.²¹ Napriek tomu hovorí, že *ekonomická demokracia* je súťaživou trhovou ekonomikou, no nie ekonomikou voľného obchodu. Bude vstupovať do voľného obchodu s krajinami na porovnateľnom stupni rozvoja, ale nie s chudobnejšími štátmi, pre ktoré bude výhodnejší *férový obchod*.²²

Máme už skúsenosti so vzájomne výhodnou výmenou tovarov v socialistickej ekonomickej integrácii krajín RVHP a pridružených krajín. Uplatnenie princípu *férového obchodu* znamená, že v žiadnom prípade nechceme poškodiť importujúcu krajinu tým, že jej zničíme domácu výrobnú infraštruktúru a budeme pumpovať z nej vyšší zisk za tovar a investovaný kapitál. To je však priamo v rozpore s voľným obchodom ako je propagovaný klasickou ekonómiou, pretože kapitalista si neprimerane vysoký zisk berie z titulu rizika, ktoré musel pri obchode podstúpiť, alebo z titulu, že tovar, ktorý predáva, je inak nedostupný (monopolný predaj) alebo je výnimočný po technickej či inovačnej stránke a kým ho nebudú vyrábať a predávať iní, tŕži na jeho predaji mimoriadne zisky.

Otázky taríf ako nástroja obchodu boli nakoniec okrem colných taríf používané i vo vnútri ekonomiky socialistického štátu, používali sme VRCV, teda tarifu *vnútorného reprodukčného cenového vyrovnania*, ekonomického nástroja, ktorý sa opačne používal dovnútra ekonomiky na vyrovnávanie hladiny svetových (komoditných i burzových cien) a hladiny domácich cien vzhľadom k rôznemu menovému kurzu a nastaveným cenovým hladinám.

Ak sa však budú používať tarify bez všeobecného súhlasu všetkých zúčastnených krajín, môže sa ich používanie vnímať nesprávne a znova sa rozbehnú tendencie k protekcionizmu, teda ochranárskym opatreniam na úrovni jednotlivých krajín alebo zoskupení krajín, čo sa môže zvrhnúť na obchodné vojny. Preto bude potrebná medzinárodná dohoda o princípoch *férového obchodu* a princíp *vzájomne výhodného obchodu*, s ktorým máme skúsenosti, bude znamenať umožnenie výmeny tovarov, služieb, ale i širokú kooperáciu v investíciách a vedomostiach na novej medzinárodnej úrovni. Nesprávne pochopenie *protekcionizmu* na jednej strane a *férového obchodu* na druhej strane by mohlo viesť k rozpadu globálnych trhov a nesmiernym reprodukčným poruchám v jednotlivých krajinách.

Na druhej strane, prečo vznikajú poruchy v medzinárodnom obchode za existencie voľného a dokonca globálneho obchodu? Ako je možné, že finančná kríza sa mení

²¹ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.102,187,

²² Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.104,

v odbytovú krízu a viazne tok peňazí? Zo skúseností vieme, že globalizácia dost' násilne roztvorila dvere do každej krajiny a obchodná výmena sa takmer povinne deje vo svetových menách, importujúc tak i do zdravých krajín infláciu a finančnú krízu zo sveta. Obranou voči tomu v socialistickej ekonomike neboli iba tarify VRCV ochraňujúce domácu ekonomiku, ale i zúčtovanie medzinárodného obchodu na bilaterálnej úrovni rôznymi barterovými (výmena tovarová) a junktímovými (viazanie sortimentu na iný sortiment) dohodami, na multilaterálnej úrovni clearingom (klíring – mnohostranné nefinančné zúčtovanie dovozu a vývozu vzájomným zápočtom cez banku) a vyrovnávaním clearingových špičiek, rozdielu, dohodnutou menou.

1.2.4. Aké makroekonomické a mikroekonomické ukazovatele?

1. Ako redefinovať ekonomické zdroje

Vynára sa ešte otázka, ktorá súvisí s redefinovaním ekonomických zdrojov, teda v klasickej ekonómii používaných pojmov výrobné faktory. Nimi sú dnes štyri známe faktory, a to pôda (samotná, ako aj prírodné zdroje a suroviny v nej sa nachádzajúce), kapitál (finančný či v podobe trhom oceneného majetku), práca (ktorá vstupuje do procesu výroby a kapitalista ju „nakupuje“ na trhu, nevlastní ju) a vedomosti (ktoré môžu byť formálne, teda na hmotných nosičoch, alebo neformálne, ktoré vlastnia ľudia, tí, ktorí vlastne používajú svoju pracovnú silu vo výrobe).

D.Schweickart používa pre definovanie ekonomických zdrojov podniku pojem základné prostriedky, čo sú síce bližšie definície k účtovníctvu (pôda, budovy, zariadenia), ale vylučuje z nich prácu a vôbec neuvažuje o vedomostiach. Nastáva otázka, ako budeme makroekonomické a mikroekonomické definície používať a ako ich budeme na úrovni mikroekonomickej účtovať (predovšetkým prácu a vedomosti ako ekonomický zdroj)?

2. Budeme sa musieť takisto rozhodnúť, ako redefinovať makroekonomické a mikroekonomické ukazovatele.

V **makroekonomike** je dnes základným kritériom úspešnosti ukazovateľ HDP (hrubý domáci produkt) a príjem krajiny či výdavky krajiny za jeden fiškálny rok. Budú tieto ukazovatele potrebné či identické v systéme *ekonomickej demokracie*?

Doterajšie konštruovanie týchto kritérií prebieha ako prioritné kapitálové oceňovanie výnosnosti súkromných investícií, ktoré potrebujú pre rast neustále sa zvyšujúcu spotrebu výrobnú i spotrebných tovarov a pôžitkov.

Schweickart venuje kritike kapitalizmu ako systému vytvárajúcemu širokú škálu nerovnosti v príjmoch a v bohatstve, vo svojej knihe celú štvrtú a druhú kapitolu²³. Súhrnne možno konštatovať, že príčinou nefunkčnosti makroekonomických kritérií v súčasnosti je *nespravodlivé prerozdelenie vytváraného bohatstva*. Aj v krajinách s najvyšším rastom HDP rastie nezamestnanosť, zapríčinená nerovnováhou medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi. Pri produkcii už dve dekády za sebou prebieha intenzívne *uvolňovanie pracovnej sily*, pretože je nahradzovaná výkonnejšími technológiami, zvýšenou produktivitou výroby, pričom rastie hrozivo kvantitatívne *armáda nezamestnaných* a to nielen kvôli deformovanej štruktúre práce (hrozivo rastie nezamestnanosť vzdelaných mladých absolventov škôl, hrozivo rastie počet chronicky nezamestnaných, ktorí stratili svoju prácu a nikdy viac žiadnu ďalšiu nenašli, rastie nezamestnanosť v nemanuálnych prácach, atď'), ale i pre nasýtenosť pracovníkmi

²³ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, s.51-70, 111-142,

v terciálnom sektore služieb, dokonca i kvartérnom sektore informácií. Najnovší vývoj z praxe ukazuje, že nielen nadnárodné korporácie, ale aj podniky operujúce v regióne či lokálne *uvolňujú kapitál*, tento proces *uvolňovania kapitálu* prebieha v tichej štrukturálnej revolúcii zbavovaním sa nákladných výrobných prostriedkov, budov, zariadení, pozemkov, ktoré neprinášajú rýchlu návratnosť a zisk, v prospech *virtuálne pôsobiacoho kapitálu*, teda nehmotných finančných aktív virtuálnej ekonomiky i informačného a intelektuálneho kapitálu (využívanie rôznych práv a nehmotných procesov – vid' komunikačné firmy, oblasť IT, telekomunikační operátori, finančné korporácie, atď.)

V takomto prípade rast HDP je *prerozdeľovaný* (za existencie liberálneho ekonomického systému s minimalizovaním odvodových a daňových povinností) *vysoko nespravodlivo* a z rastu HDP vlastne región ani krajina nemá potrebný rozvojový impulz. Čoraz viac sa otvárajú pomyslené „nožnice“ na diagrame bohatých a chudobných, vid' diagram nerovnosti domácností USA v kap. Kapitalizmus a jeho zlé stránky²⁴.

Problému rastu a rozvoja sa však autor venuje viac v súvislosti so spotrebou a ekologickými aspektmi. „Musíme rozlišovať medzi *rastom a rozvojom*. Rast znamená prírastok spotreby meraný štandardami HDP. Rozvoj predstavuje racionálny pohyb vpred smerom k trvalo udržateľnej budúcnosti.“²⁵ Súvislosť so spotrebou a jej vzťahom k environmentálnym dôsledkom je síce pochopiteľná, pretože kapitalizmus potrebuje pre svoj neustály rast zvyšovanie spotreby, ale ako ekonómovia predsa dokážeme ovplyvniť štruktúru *dopytu*, ktorý tú spotrebu vyvoláva. Ale predovšetkým vieme z analýz, že *rast* zásluhou *nespravodlivého prerozdeľovania bohatstva* sa míňa účinkom a nespôsobuje spoločenský rozvoj, pričom sa ekonomický rast *hrubo deformuje iba v prospech návratnosti súkromných investícií*.

Spoločenské riadenie investícií – ovplyvňovanie štruktúry výrobného dopytu

Lenže my sme si už povedali, že chceme ísť okrem RASTU ekonomiky hlavne do ROZVOJA ekonomiky a spoločnosti a preto budeme musieť tieto ukazovatele úspešnosti redefinovať.

Ako ovplyvniť štruktúru dopytu? Má pravdu Schweickart, že ak bude fungovať spoločenská kontrola nad investíciami, tak „každá spoločnosť, ak si chce udržať technologickú a ekonomickú dynamiku, musí každoročne vynaložiť určité množstvo spoločenskej práce a prírodných zdrojov na vývoj a zavádzanie nových technológií, ako aj na rozširovanie výroby statkov a služieb zodpovedajúcich vysokým nárokom“²⁶ A ak potom vysvetľuje, že bude vytvorený inštitút zbierania finančných zdrojov cez verejné investičné fondy na globálnej, regionálnej, národnej (rozumej po slovensky štátnej) až miestnej úrovni a procedúry prerozdeľovania finančných zdrojov cez sieť verejných bánk, potom môžeme pokojne prekladať pojem „spoločenská kontrola nad investíciami“ druhým výrazom v angličtine, teda ako ***spoločenské riadenie investícií***. *Nakoniec, obdobne predsa už funguje, a to dlhodobo a dobre, v Európskej únii prerozdeľovanie fondov, z ktorých pociťuje mnoho krajín, regiónov i miestnych komunít úžitok v oblasti ROZVOJA a tento rozvoj je vlastne dlhodobo plánovanou spotrebou, ktorá ovplyvňuje dopyt.* Táto časť veľmi pripomína *keynesiánsky prístup k ekonomike*, pôjde však pravdepodobne ešte ďalej, predpokladajme že viac do oblasti rozvoja sociálnych a ekologických potrieb ľudstva.

²⁴ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, kap. Nerovnosť s. 112-116,

²⁵ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, s. 141,

²⁶ Ibidem, s. 76,

Uved'me príklad, napríklad ak by na našom Slovensku vyhoreli celé hory lesov a zostanú prázdne holiny, hory „plešaté“ bez lesov, cez ktoré by sa privalové dažde menili na vraždiacu vlnu povodní po každom ležaku. Okrem toho, že by sme potrebovali vysoké finančné náklady na záchranárske práce pri každom ležaku, pretože na Slovensku niet miesta, kam presťahovať obyvateľov spomedzi hôr, ak je Slovensko hornatou krajinou, bude potrebné obnoviť lesy a dostať tak prírodu do predchádzajúcej rovnováhy. Nebude to záležitosť jedného fiškálneho roka, dokonca ani päť či sedemročného plánu. O tom sme sa v ekonomickej realite kapitalizmu na Slovensku už žiaľ presvedčili. Bude to *projekt rozvoja, presahujúci* možno i dvadsaťročné obdobie a kritériá investovania finančného kapitálu budú zlyhávať, pretože nezabezpečia ekonomický **rast** v zmysle návratnosti kapitálových investícií a to už vôbec nie rast HDP v danom či nasledujúcom roku. Avšak dlhodobý projekt zalesňovania a obnovy prinesie **rozvoj** spoločenský, ekologický i ekonomický, zabezpečí stabilitu pre obyvateľov regiónov okolo hôr, pracovné príležitosti i bezpečnosť okolia hôr. Vysoké náklady, ktoré by ničili štátny a miestne rozpočty v bežných fiškálnych rokoch by museli byť hodnotené inými kritériami, kritériami trvalo udržateľného života a rozvoja.

Ako teda budeme vedieť oceniť takéto rozvojové programy, ktoré prinesú **rozvoj ekonomiky i spoločnosti** povedzme až s 10 či 20-ročným časovým posunom? Zatiaľ nám asi takéto kritériá chýbajú, respektíve vieme ich kvalifikovať slovné a netrúfame si ich oceňovať a kvantifikovať finančne. Prečo? Lebo mnohé z dejov a činností, ktoré sa budú uskutočňovať pri **rozvoji**, sú z hľadiska dnešnej klasickej ekonómie či liberálnej ekonómie považované za *externality*, ktoré existujú mimo trhu a preto nehodné ocenenia v kapitálovej makroekonomickej či podnikovej mikroekonomickej oblasti. Ak pripustíme, že ekonomický rast na globálnej úrovni už nie je spojený s rastom blahobytu danej krajiny či regiónu, nie je potom pre *ekonomickú demokraciu* výhodné riadiť investície inými kritériami, ktoré budú postavené na iných prioritách ako na kritériách kapitálovej návratnosti investícií, prioritě zisku „rastu“? Vieme, ako dopadá obnova regiónu a miestnej ekonomiky po hurikáne Katrina v USA, po cunami v Indonézii, po zemetrasení vo Fukušime, či záplavách v Austrálii či na Novom Zélande?

3. Chýbajú nám nové kritériá

Sú ovšem už krajiny, napríklad Bhután, kde namiesto kritéria HDP použili nové vlastné kritérium **HNS (hrubé národné šťastie)**, zohľadňujúce aj spoločenské kritériá a dokonca i otázky viery.

Ale aby sme zostali v euroatlantickej civilizácii, „na sklonku roka 2010 britský premiér David Cameron vystúpil s vyhlásením, že je načase, aby sa vládna politika prestala zameriavať výhradne na ekonomické procesy a ich súhrnné vyjadrenie v raste HDP a začala sa viac zaujímať o **blahobyť obyvateľstva**. Na posudzovanie politiky už nemajú byť rozhodujúce ekonomické štatistiky, ale aj také faktory, ako *psychický a fyzický stav obyvateľstva, kvalita kultúry, príťažlivosť prostredia a úroveň medziludských vzťahov*. Súhrnným vyjadrením týchto faktorov bude **celkový blahobyť krajiny, akýsi „index šťastia“**, ktorý sa bude merať každý štvrtrok.“²⁷

Takýmito kritériami, ktoré sú dnes možné dohodou politikov s voličmi, je možné pri súčasnej úrovni informačných technológií a spracovania prieskumov kvantifikovať

²⁷ Marcelli Miroslav: Šťastie a politika, denník Pravda, 22.01.2011

doteraz nemysliteľné faktory ľudského a spoločenského života v danej krajine a vytvoriť pre každú krajinu osobitné kritériá, určité v základoch spoločné, ale zároveň rešpektujúce odlišnosti a osobitosti krajiny či regiónu. A úlohou nás ekonómov v spolupráci so sociológmi, psychológmi, predstaviteľmi všetkých ostatných spoločenských i prírodných vied, bude stanoviť k týmto faktorom kritériá ocenenia a kvantifikácie do ekonomiky tak, aby dnes monopolné a „jediné správne kritérium“ výnosu investovaného kapitálu a rastu HDP sa stalo len jedným z pomocných ukazovateľov, alebo aby zastaralo tak ako rôzne iné historické spoločenské kritériá.

V ostatnej dekáde zažíva euroatlantická civilizácia prudký sociálny úpadok a odbúravanie výdobytkov *sociálneho štátu* tak ako sa vytvárali hlavne v druhej polovici 20.storočia. Pre mnohé doteraz privilegované stredné vrstvy končí i obdobie *štátu blahobytu (welfare state)*, ktorým sa občas mylne označovali i výdobytky proletariátu v sociálnej oblasti. Ak vieme spoločensky nielen kontrolovať, ale aj *riadiť investície*, čo bude brániť v *ekonomickej demokracii*, aby nové makroekonomické kritériá neboli definované v súlade s definovaním požadovanej štruktúry dopytu, ktorý bude vyvolávať presne cieľnú a požadovanú spotrebu, kde ani **rast** nebude prekážkou a dosiahne sa predovšetkým celospoločenský **rozvoj**? Ak sme spomínali ako makroekonomické kritériá *hrubé národné šťastie* alebo *blahobyť obyvateľstva*, čo tak štrukturovať ekonomický dopyt

-na komplexnú a bezplatnú zdravotnícku starostlivosť obyvateľstva od narodenia až po úmrtie?

- a/aj komplexné bezplatné a celoživotné vzdelávanie od prvých vnemov v jasličkách a škôlkach cez povinné školské vzdelanie po celoživotné?

- ako aj trvalé a garantované zabezpečenie práce, základných sociálnych istôt občana a verejnú bezpečnosť?

- ako aj na zabezpečenie ochrany obyvateľstva a likvidácie následkov klimatických či ekologických katastrof?

Nič nie je nemožné v humánnej spoločnosti, ak sa správne nastavia a určia ekonomické kritériá. A človek je prekvapený, že v knihe nájde i odkaz na uspokojenie týchto potrieb v *ekonomickej demokracii*. Navyše, eliminuje sa tým živelný rast nekontrolovateľného konzumu turbovaného neustále gradovanou reklamou, ktorá má jediný cieľ - tržiť čo najviac, áno eliminuje sa tým *neviditeľná a živelná ruka trhu*.

4.Zisk ako makroekonomické i mikroekonomické kritérium a jeho rozdeľovanie

D.Schweickart nevyľúčil z ekonomických pojmov *ekonomickej demokracie* pojem **zisk**. Spája ho však veľmi správne s problémom prerozdeľovania výsledkov výroby a do popredia posúva vysvetľovanie oprávnenosti či neoprávnenosti kapitalistovho zisku: pýta sa, na základe čoho možno určiť, že ide o spravodlivé rozdeľovanie, na základe čoho možno stanoviť, aké množstvo výsledného produktu dostane každý účastník výrobného procesu?²⁸

Na inom mieste vysvetľuje na príklade „hry na obrátené loto“²⁹, že kapitalistické investovanie je hra s pozitívnym súčtom a vysvetľuje aj, čo sú kapitálové zisky, pričom nás privedie k poznaniu, že ideologicky je systém kapitálového investovania postavený na lži, pri ktorej sa vylučuje a diskriminuje predovšetkým ten, kto vkladá do výrobného procesu *prácu*. Aj preto je podľa neho základnou črtou *ekonomickej demokracie*

²⁸ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, Argumentácia obhajcov kapitalizmu s.55,

²⁹ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, s.61-66

zamestnanecká samospráva, „v ktorej si pracujúci majú právo rozdeľovať čistý zisk z výroby“³⁰ „Zisk v podniku riadenom zamestnancami však nie je to isté ako kapitalistický zisk, pretože sa vykalkuluje iným spôsobom. Ak sa v kapitalizme pokladá *práca* za náklad, v ekonomickej demokracii práca nevystupuje ako ďalší faktor výroby postavený na roveň pôde a kapitálu (moja poznámka: takže práca prestáva byť výrobným faktorom?) a *práca* tu vystupuje ako zvyšková nároková strana. Zamestnanci dostanú všetko, čo po zaplatení nepracovných nákladov (a teda práca bude stáť mimo kalkulácie) vrátane znevýhodnených vyradených zdrojov a daní zo základných prostriedkov zostane.“³¹

Pre nás ekonómov modelujúcich ekonomický systém pre *ekonomickú demokraciu* tým vzniká hlavolam, ako zároveň kvalifikovať a kvantifikovať prácu vloženú do výrobného procesu (pretože bez nej ten výrobný proces nejde aj keď by bol stopercentne automatizovaný -vždy je tu niekto, kto kontroluje, či kto odviezol svoju prácu pred zostavením plne automatizovaného výrobného procesu) a zároveň ako „*kalkulovať*“ zisk z tohto výrobného procesu, pretože nám „zmiznú“ prvky hodnoty a nadhodnoty (surplus) , kde hlavne o nadhodnotu sa viedol celý politický, ideologický a až revolučný zápas po celé 20.storočie medzi marxistami a liberálmi i klasickými ekonómami.

5. Premena zisku na náklad podniku

V ďalšom sa Schweickart vyrovnáva s tým, ako vnímať zisk a kapitál pri používaní tretej črty *ekonomickej demokracie*, teda pri *spoločenskej kontrole nad investíciami*. Pri **zisku** ako ekonomickej kategórii sa však pristavme:

Ďalší významný mysliteľ v ekonómii a manažmente z USA, dnes už nežijúci nestor P.F.Drucker, totiž vo svojich ekonomických analýzach v oblasti manažmentu podnikov a politicko-ekonomickej štúdií Postkapitalistická spoločnosť tvrdí revolučný názor, že **zisk je časovo oddlišeným nákladom budúcnosti**. A teda že zisk je **nákladom** podniku, organizácie, ktorý bude podnik potrebovať v časovo umiestnenej budúcnosti. „Vo vnútri podniku možno hovoriť iba o nákladoch. Ziskové stredisko je chybným pojmom, v rámci podnikov existujú iba nákladové strediská. O ziskoch môžeme hovoriť až vtedy, ak zákazník zakúpi tovar alebo službu a zaplatí za ne.“³²

V súvislosti s podnikom, organizáciou všeobecne, hovorí Drucker o *výsledku a nie o zisku*. Prirodzene z toho vychádza, že správnym označením kladného či záporného hospodárenia podniku v ekonomickej demokracii by mal byť *hospodársky výsledok* a nie zisk ako taký.

Drucker išiel ale ešte ďalej, revolučnosť jeho idey je v tom, že „to, čo sa nesprávne označuje ako zisk, sú v skutočnosti náklady, náklady na budúcnosť podniku a ekonomiky.“³³

Aj keď to Drucker adresoval manažérom, pre modelovanie *ekonomickej demokracie* je životne dôležité uvedomiť si, že „je potrebné zmeniť terminológiu a používanie úplne zavádzajúcich účtových číselných údajov“. Náklady na uchovanie vlastnej existencie organizácie, zodpovednosť za pokrytie nákladov na riziká, zmeny, inovácie i zajtrajšie pracovné miesta pre dnešnú mládež a pre ľudí, ktorí sa ešte len pripoja k armáde pracovných síl, to všetko manažéri nemôžu urobiť skôr, kým sa najprv nepresvedčia, že číselné údaje ich vlastného podniku, z ktorých sami pri riadení (a teda i zamestnanci v samospráve pri rozhodovaní, moja poznámka) vychádzajú, odrážajú realitu a nie

³⁰ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, s.75,

³¹ Ibidem, s.76,

³² Drucker, P.F.: Postkapitalistická spoločnosť, vyd. Management Press, 1993 s.54,

³³ Drucker P.F.: Řízení v turbulentní době, vyd. Management Press Praha, 1994, s.34,

ilúziu „zisku“³⁴ „Ak sa manažéri (a teda i zamestnanci - pozn.) sami neprinútia, aby si pri každom pohľade na svoje čísla v účtovníctve uvedomili, že žiadny „zisk“ neexistuje, že existujú iba „náklady na uchovanie vlastnej existencie“, budú naďalej tvrdiť úplné nezmysly. A náklady na uchovanie vlastnej existencie možno s vysokou pravdepodobnosťou odhadnúť na niekoľko rokov dopredu práve preto, že to nie sú až tak „budúce náklady“ ako skôr „časovo rozlíšené náklady“ (súčasnosti).

Pre nás pri tvorbe *ekonomického modelu* má toto zdôvodnenie nesmierny význam, ktorým môžeme korigovať ilúzie o tom, ako si budú v zamestnaneckej samospráve pracovníci rozdeľovať „rozprávkové zisky“ kapitalistov a bohatnúť bez toho, aby si nevytunelovali vlastný podnik, vlastný životodarný zdroj, a zároveň aby bolo možné všetkým obyvateľom v krajine zdôvodniť, ako budú v ekonomickej demokracii hospodárske výsledky rozdeľované a používané tak, aby nedošlo k diskriminácii alebo schudobneniu ostatných obyvateľov, dokonca aby nedochádzalo k násilnému schudobneniu a vyvlastneniu dovtedajších majiteľov kapitálu. Pre prechodné štádium v ekonomike bude toto rozhodujúci argument, ktorým bude možné presvedčať pre nenásilný prechod organizácií od pôvodných vlastníkov kapitálu a teda podnikov do rúk zamestnaneckých samospráv – všetko sa udeje na základe nového poznania, že zisky neexistujú, bola to vytvorená ilúzia v časoch, keď sa práca používala ako tovar a vchádzala do výrobného procesu ako náklad.

1.3. Absencia nového ekonomického zdroja pre 21.storočie – vedomosti

Pri modelovaní *ekonomickej demokracie* ako funkčného a pokrokového ekonomického systému sa budeme musieť zaoberať nanovo výrobnými faktormi, teda tými prvkami, ktoré sú ekonomickými zdrojmi pre ľudskú spoločnosť a tým aj pre organizácie, ktoré vyrábajú – pre podniky.

Vylúčenie práce ako výrobného faktora?

D. Schweickart iniciačne používa tri uznávané výrobné faktory podľa klasickej i marxistickej teórie, teda pôdu, kapitál a prácu. Avšak *prácu* dokonca vylúčil ako faktor výroby v *ekonomickej demokracii* a nazval ju „zvyškovou nárokovou stranou“³⁵, keďže predpokladá, že pracujúci v zamestnaneckej samospráve dostanú všetko, čo zostane po zaplatení nákladov, medzi ktoré už práca nepatrí. Vieme, prečo to tak vníma, odstraňuje tým z ekonomiky prvok vykorisťovania pracovníkov: „pracovná sila v demokratických podnikoch nepatrí medzi výrobné náklady – preto tieto nemajú ani najmenší záujem na znižovaní týchto nákladov“³⁶ píše v časti o behaviorálnych dôsledkoch štrukturálnych zmien. „Podniky riadené pracujúcimi, nie sú na rozdiel od kapitalistických zainteresované na znižovaní počtu pracovných síl ani na redukcii kvalifikovaných ľudí“, odvolal sa na dielo Akerlofa a Schillera z Princeton University Press. Tvrdí, že demokratické firmy nezvolia v praxi cestu znižovať príjmy, aby druhí mohli zarábať viac. Túto oblasť rád prenechám sociológom a psychológom, išlo mi o vyzdvihnutie príčin, pre ktoré Schweickart vylúčil *prácu* z výrobných faktorov. Pri konštruovaní ekonomického modelu nám však takto vylúčený faktor výroby bude chýbať a ako ekonóm by som len poznamenal, že toto trochu podľa mňa špekulatívne

³⁴ , Drucker, P.F.: Řízení v turbulentní době, vyd. Management Press, Praha, s.37,

³⁵ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, str.76

³⁶ Ibidem, s.149,

vylúčenie by nemuselo v praxi fungovať, pretože strácame kontrolu nad efektívnosťou práce. Vylúčenie vykorisťovania nakoniec podľa mňa lepšie a správne rieši Marx spravodlivým prerozdeľovaním hospodárskeho výsledku, teda zisku a teda i nadhodnoty vytvorenej práve pracou. Uvidíme, čo sa v praxi lepšie uchyťí.

Prehodnotenie výrobných faktorov pre 21.storočie

Okrem klasických výrobných faktorov, teda zdrojov, ktoré potrebujeme k tomu, aby sme mohli vyrábať, teda *pôdy, kapitálu a práce*, v súčasnosti predovšetkým manažérska prax a výskum moderných ekonomických trendov kategorizuje nové.

Redefinujú sa aj pôvodné výrobné faktory, napríklad pod kategóriou *pôda* sa rozumie prírodné bohatstvo a nerastné zdroje, ale aj obchodovateľné pozemky v zmysle ich investičného využitia, nielen čisto pôda pre poľnohospodársku výrobu. Otázne je, ako označiť prírodné bohatstvo nachádzajúce sa v oceánoch a na dne vodných plôch, ako označiť vzdušný priestor nad krajinou či mimoplanetárne zdroje (predaj pozemkov na Mesiaci).

Pod kategóriou *kapitál* sa nerozumie vlastníctvo výrobných prostriedkov, či poklad v podobe drahých kovov a hmotných peňazí, dnes je kapitálom zaúčtované a evidované bohatstvo nielen v podobe cenných papierov, cenín, ale i v podobe elektronických záznamov, zhmotňovaných vo finančných jednotkách „plastikovými peniazmi“ a/alebo/aj virtualizované vo virtuálnej realite, teda súhrnne bankový kapitál, ale patria sem i zaknihované hmotné statky v podobe nehnuteľností, teda budovy, areály, znova i pozemky, stroje a zariadenia, opäť nerastné bohatstvo tentoraz v podobe suroviny, rôzne evidované zásoby hmotných vecí (dnes aj sklady a dokonca odpady a odpadky – vid' priemysel recyklácie), ba dokonca z ostatných rokov i emisie (aký obchod sa s nimi rozvinul) – a samozrejme technologické celky a samotné technológie a ich inovácie. To už sme v nehmotných právach, kapitálom sú práva vlastníctva a využívania čohokoľvek, od autorského diela, vynálezov a patentov, po dedičské práva, práva na využívanie nielen vecí, ale i priestoru, času...

V súčasnosti sa z nehmotných zdrojov zvlášť vyčlenili *informácie*, zhmotňujú sa v podobe nosičov dát a rétorikou klasickej ekonómie sa začali nazývať *intelektuálnym kapitálom*.

Práce ako výrobného faktora sa trendy takisto nevyhli a okrem používania živej pracovnej sily manuálnej sa naplno rozvinulo používanie nehmotného prvku v práci, používanie *vedomostí*. Pravdepodobne mal Marx pravdu s vyjadrením narastajúceho zotročovania práce, pretože pri zdôrazňovaní významu ľudskej pracovnej sily v modernom výrobnom procese sa od šesťdesiatych rokov 20.storočia začal najprv v manažérskej a dnes i ekonomickej praxi (napr. pri predaji podnikov, alebo pri lákaní zahraničného kapitálu do krajiny) používať pojem *ľudský kapitál*, vyjadrujúci navyše nielen pracovnú silu, ale i kvalifikáciu, organizovanosť a motivovanosť pracovníkov a sem niekam sa potichu prepašovali i *vedomosti pracovníkov*.

Zo širokých výskumov ekonomickej praxe i manažérskych trendov však vôbec nevyplýva, že by si vlastníci kapitálu, ale aj manažéri priznali, že pre nich začína byť pri produkcii zaujímavé niečo, čo nie je zatiaľ ani podchytiteľné a preto i evidovateľné v účtovníctve a teda vecne a ekonomicky. Pre tú metafyzickú podobu tohto ekonomického zdroja spojeného s *pracou* sa ujal v ekonomickej praxi názov

intangibles, teda neuchopiteľné pretože ekonómovia to v evidencii i účtovníctve zatiaľ málokedy dokážu podchytiť, nie ešte oceniť. Pracovník je za svoju prácu platený dodnes prevažne časovou mzdou, odpracuje si počet hodín a dní a odmena za *prácu* je aj takto vypočítavaná. Progresívnejším spôsobom je odmeňovanie za výsledok, za výkonnosť vo výrobe či pri poskytovaní služby. Zatiaľ ale pracovník nie je odmeňovaný za použitie *svojich vedomostí* a tak pracovníci spolu so svojou prácou odovzdávajú vo výrobnom procese práve to, čo sa označuje za *intangibles* a čo spôsobuje vznik nadhodnoty alebo vysokú konkurencieschopnosť služby a tovaru, teda i podniku samotného. „Jednou z dimenzií pracovnej sily je vedenie (vedecké poznanie, veda), ktoré je možné aplikovať pri výrobe,“ píše M.Brabec v stati o výrobných silách „*Historický materializmus, Gerald Cohen a analytický marxizmus*“ a pokračuje, že „vedomosti či znalosti sú tak súčasťou výrobných síl, i keď nie sú materiálne. Táto zložka výrobných síl sa nazýva „subjektívnou dimenziou výrobných síl“ a je oveľa dôležitejšia ako jej „objektívna dimenzia“, tj.výrobné prostriedky, pretože rozvoj poznania stojí v centre rozvoja výrobných síl. Ak spoločnosť príde o výrobné prostriedky, ale zachová si poznatky, môže si výrobné prostriedky opäť rýchlo vytvoriť, ale naopak to neplatí.“³⁷

Vedomosti ako nový ekonomický zdroj, výrobný faktor pre 21.storočie

Peter F. Drucker (1909-2005) predvídal pre 21.storočie nástup novej produktívnej sily – produktivity vedomostí. Ekonomika založená na sproduktívnení vedomostí sa ešte len rodí, ale už dnes je tu nádej, že bude určujúcou pre udržanie rovnováhy v celoplanetárnom rozsahu. Pretože vedomosti sú surovinou, ktorá sa exploataciou neznehodnocuje, nemíňa, ale naopak, obohacuje a znásobuje sa. Ale to potom priam otáča naruby celú ekonomickú teóriu založenú na financiách, na kapitáli, pretože vedomosti sú novým zdrojom, *zatiaľ* ani v účtovníctve v zásade nepodchyteným. Tak, ako sa to od dôb talianskych bankových domov a "benátskych kupcov" v rozpočtovaní v ekonomike zaužívalo, to ďalej nepôjde. Iné budú kategórie odpisov, príjmu, nákladov, zisku, iné bude hodnotenie pasív a aktív. Finančný kapitál je dnes dogmou, ktorá bráni prechodu na nový typ ekonomiky a bude ekonomikou vedomostí prekonaná³⁸, písal som v stati Vedomostná ekonomika ako súčasť rodiacej sa postkapitalistickej spoločnosti. Dnes s potešením môžem konštatovať, že vo svojom diele P.F.Drucker dostatočne dobre zdôvodnil, prečo možno považovať *vedomosti* za nový ekonomický zdroj a ich sproduktívnenie za otvorenie nesmiernych možností v produktivite a pýtam sa, prečo nebola analýza *vedomostí* ako nového výrobného faktora využitá už pri iníciačnom diele ku *ekonomickej demokracii*.

Aj za podmienky prípadného vylúčenia *práce* ako výrobného faktoru môžeme považovať *vedomosti* za nový dôležitý výrobný faktor, pretože pracovník využíva pri svojej práci svoje skryté vedomosti (označujeme ako tacitné), ktoré sú jeho vlastníctvom, teda ide o vedomosti tvorené jeho osobnou skúsenosťou v práci, jeho talentom a nadaním robiť niektoré veci, svojimi zážitkami a prežitým, čo nik iný okrem neho neovláda. Je to spojenie jeho vzdelania, kvalifikácie, nadania, ktoré nedokáže dostatočne stopercentne vysloviť a formalizovať do podoby formálnych vedomostí. Jedinou možnosťou, ako svoje vlastníctvo skrytých, teda tacitných vedomostí poskytnúť ostatným v kolektíve alebo v organizácii je *zdieľať* s ostatnými tieto vedomosti alebo

³⁷ Dinuš P. a kol: Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, M.Brabec: Hist.materializmus, ss..115-116,

³⁸ Zajac-Vanka, P.:Vedomostná ekonomika ako súčasť rodiacej sa postkapitalistickej spoločnosti, SPS SAV 2/2009, ss.3-4,

ich vytvárať ako jedinečné nové vedomosti a zabezpečiť tak konkurencieschopnosť svojej organizácie.

Aj Drucker píše, že toto zdieľanie vedomostí sa dá najlepšie uskutočniť priamo prácou v organizácii a pracovník vo výrobnom procese je zároveň vlastníkom svojich vedomostí a zároveň aj zamestnancom, ktorý ich používa. Rozpor, ktorý vždy existoval podľa marxistickej teórie medzi vlastníkom výrobného prostriedku a zamestnancom, tu prakticky zmizne a preto sú *vedomosti* veľmi dobre uplatniteľné priamo v *ekonomickej demokracii*.

A tak rád môžem doplniť do teoretickej skladačky závery **Geralda Cohena**, použité M.Brabcom v časti o výrobných silách³⁹, že „práca nie je používaná pri výrobe, pretože je sama výrobou (používa slovo produkciou). Pracovník teda predáva pracovnú silu, ktorú vlastní, teda nie prácu –tú nevlastní, nie je možné ju vlastniť, pretože to je aktivita a činnosti nemožno vlastniť. Čo sa týka človeka ako bytosti, tá nie je súčasťou výrobných síl, pretože pri výrobnom procese ľudia používajú svoju silu či zručnosti, ale nie sami seba ako fyzickú podstatu.“ A znovu potvrdím, že vedu a vedenie (môj lepší pojem je vedomosti, pretože sídlia v mozgu človeka) možno zaradiť do jednej z dimenzií pracovnej sily a spolu s G.Cohenom argumentujem, že „protikladom k materiálnemu tu nie je mentálne (v tomto prípade „vedenie“), ale sociálne“. Práve preto, lebo vedomosti hlboko uložené v mysli človeka sú produktívnou výrobnou silou iba za podmienky ich použitia a zdieľania vo výrobe s ostatnými účastníkmi výrobného procesu, teda pri socializácii a sproduktívnení vedomostí.

1.4. Vznik nových spoločenských tried

Nielsen P.F.Drucker si všimol, že s nástupom *vedomostí* ako nového výrobného faktora a ekonomického zdroja v 21.storočí vznikajú ešte nevedomé *nové spoločenské triedy*.

Jiří Dolejš, bývalý vedecký pracovník Ústavu prognózovania ČR a dnes ľavicový politik zastupujúci KSČM v Parlamente ČR, tvrdí, že použitie rôznych kritérií spoločenského statusu je len iný spôsob vedenia analytického rezu naprieč spoločnosťou, kde dominujú kritériá z profesnej oblasti i kritériá sociálnej sebaidentifikácie.⁴⁰ „Klasická teória historickej úlohy robotníckej triedy je v súčasnosti do istej miery objektívne modifikovaná. Súvisí to so zmenami charakteru práce a úbytkom klasického priemyselného robotníctva známeho z dôb klasikov, ako aj jeho sociálnej fragmentácie. Súvisí to i s väčšou, mnohonásobnou sprostredkovanosťou takzvanej triednosti. *Výrazné začínajú byť znaky takzvaného vedomostného proletariátu (v češtine znalostného, odborne kognitariátu)*, pre ktorý sa ešte len otvára perspektíva *novej triedy. triedy **samosprávnych spoločenských vlastníkov**, vychádzajúcej z dnes už zreteľnej tendencie rozvoja ekonomickej demokracie* (prejavujúcej sa v najvyspelejších krajinách v tzv. postkapitalistických prvkoch). Ale aj pre túto triedu platí, že na scéne dejín nevystupuje ako určitá kolektívna postava s jednotnou objektívnou identitou, ale že má zložité štrukturálne charakteristiky a zďaleka neplní nejakú integrujúcu funkciu v spoločnosti.“

Potešujúce je, že tento názor aktívneho ľavicového politika prakticky presne zodpovedá Druckerovmu členeniu pracovníkov (workers) na triedu pracovníkov disponujúcich vedomosťami (knowledge workers), u ktorých vedomie vlastníctva výrobného prostriedku *vedomostí* ešte nedosiahlo trend ku sebaidentifikácii ako triedy, ba naopak

³⁹ Dinuš, P. a kol: Marx a spoločenské zmeny po roku 1989, ss.115-116,

⁴⁰ Dolejš, J.: Levice mezi minulostí a budoucností, vyd.Svoboda Servis, Praha,2010, s.22,

profesne sa ešte člení na manažérov alokujúcich vedomosti v organizácii podľa požiadaviek na výkonnosť (knowledge managers, CKO), na vedcov, technológov, ktorí tvoria a konštruujú vedomosti, na učiteľov a lektorov, ktorí vyvolávajú, učia a sprostredkujú vedomosti. Podľa Druckera používaním vedomostí vo svojej profesii sa aj Taylorov manuálny robotník (pracovná štúdia F.W.Taylora o robotníkovi Schmidtovi prehadzujúcom piesok) postupne výcvikom môže meniť z manuálneho robotníka na kvalifikovaného špecialistu vo svojej profesii, na profesiu priemyselného inžiniera.

Keďže profesijnú diferenciaciu v tejto oblasti ešte nikto komplexne nepodchytil, prevzal som do svojho vzdelávacieho programu z Druckerovho diela definíciu pracovníka disponujúceho vedomosťami⁴¹ a proces úspešnej identifikácie, stotožnenia sa ako vedomostného pracovníka schopného sproduktívňovať svoje vedomosti v organizácii („organizuje si svoju prácu sám“, „programuje svoju pracovnú úlohu“, „pýta sa, kam patrí, čo je jeho prínosom na pracovisku“, „preberá zodpovednosť za svoju prácu a za vytvárané pracovné vzťahy“, „riadi svoj rozvoj“, neustále sa vzdeláva“, „je zodpovedný za druhú polovicu svojho života“).

A v súlade s Druckerovým dielom môžem z praxe trénera v zručnostiach a vedomostiach v mnohých firmách potvrdiť, že do *triedy obslužných pracovníkov (service workers)* nepatria vyslovene nezruční a manuálne pri pomocných prácach využívaní robotníci, za ktorých sa často ortodoxní ľavičiarri urážajú, že z nich niekto chce vytvoriť „sluhov“. Sem patria pracovníci, ktorí z nejakého dôvodu (historicky, kvôli sociálnym problémom, z nedostatku času či príležitostí, často len pre nedostatok financií) nemali možnosť získať vedomosti a/alebo nie sú nadaní (nemajú talent) sa učiť a schopnosti získavať a tvoriť vedomosti. Títo pracovníci však pracujú na svojich pracoviskách a plnia svoje pracovné úlohy na základe inštrukcií a na základe výcviku tak, ako keby ovládali dané vedomosti, teda v žiadnom prípade nejde o „sluhov“- sú to často rutinné práce, ktoré doteraz neboli z dôvodu pracovného postupu zmechanizované a zautomatizované.

Napríklad v montážnych halách výrobcov automobilov na Slovensku nájdeme veľký počet *obslužných pracovníkov*, ktorí museli byť vyškolení na prácu so strojmi a nie sú absolventami strojárskych učilíšť či fakúlt, ale vedľa nich nájdeme aj *technologov*, teda *vedomostných pracovníkov*, ktorí sú vzdelaní, dbajú na pracovný postup a kvalitný výstup; ešte lepším príkladom môže byť obsluha plniaceho pásu v pivovare na zmeny a sládek, ktorý jediný vie, aké presne musí byť zloženie piva a v ktorom okamihu odstaviť várku na kvasenie či plnenie. Nakoniec, nevykonáva každý z nás občas úplne spontánne obslužné práce, pri ktorých príliš nenamáha mozog a ktoré sú často nahrádzané mechanizáciou či automatizáciou, ale sú povedzme súčasťou pracovného postupu? Neutrie azda ešte občas vysokoškolský profesor tabuľu popísanú kriedou počas spontánneho výkladu, resp. nepreviaže uznávaný chirurg krvácajúcu ranu ranenému pri autonehode, alebo neprenesie si vysokokvalifikovaný systémový inžinier svoj počítač a dataprojektor do prezentačnej miestnosti, ak chce vopred zabezpečiť kvalitnú prezentáciu svojho softwarového produktu?

Jediná disproporcia je aj podľa Druckera v tom, že v bežnej ľudskej populácii bude vždy viac ľudí, ktorí nemajú nadanie a schopnosti vytvárať vedomosti a budú vždy odkázaní na *obslužné práce*, i keď aj tie sú neustále zložitejšie a aj pre ne je potrebné

⁴¹ Drucker, P.F.: Výzvy manažmentu pre 21. storočie, s.155-177, vyd. Management Press, Praha

absolvovať čoraz náročnejšie zaškolenie (vedeli by si kosci tráv z vidieka začiatku 20.storočia poradiť s dnešnými motorovými kosačkami? – a predsa je to dnes práca pre nekvalifikovaných pri aktívnych prácach pre nezamestnaných).

Drucker si teda pomohol pri definovaní rozhodujúcich skupín spoločnosti podľa vlastníctva členením na **triedu vedomostní pracovníci**,⁴² ktorí „vedia“, dokážu tieto vedomosti z tacitných, teda skrytých „transformovať“ na formálne a tvoria ich do podoby produktívnych nástrojov ekonomiky; ktorí alokujú vedomosti práve tam, kde sú pre produkciu potrebné; a **triedu obslužných pracovníkov**,⁴³ ktorí „nevedia“ a nemajú schopnosť vedieť, ale dokážu na základe inštruktáže postupovať tak, že vedomosti používajú v procese produkcie čiastočným osvojením si zručností – teda sú schopní servisu, pracovať s nástrojmi vytváranými produktívnymi vedomosťami.

Na základe toho P. Drucker definoval pre ním popularizovanú premenu v spoločnosť vedomostí dve výzvy 21. storočia.

Ekonomickú výzvu je produktivita kvalifikovanej práce a dostatok vzdelaných pracovníkov vlastníacich vedomosti, sproduktívnenie ich vedomostí.⁴⁴

Sociálnu výzvu je zabezpečenie dôstojnosti pre obslužných pracovníkov. Títo pracovníci spravidla nemajú potrebné vzdelanie, aby mohli vykonávať práce založené na vedomostiach a vyžadujúce vedomosti. A v každej krajine, aj tej najvyspelejšej, títo pracovníci budú tvoriť väčšinu, tvrdí Drucker.⁴⁵

Môžeme prijať do ekonomického modelovania *ekonomickú demokraciu* takto definované triedy a výzvy pre ich uplatnenie ako **samosprávnych spoločenských vlastníkov**?

Zostávajú však otvorené otázky:

Čo sa v *ekonomickú demokraciu* stane s doterajšími vlastníkami kapitálu?

Trieda **majiteľov kapitálu a pôdy** v tom význame vlastníctva výrobných zdrojov nevyhnutne zanikne prirodzeným vývojom a zmenou výrobných síl a vzťahov.

V *ekonomickom modeli* je nutné rátať s *prechodným obdobím (transformáciou) vlastníkov podnikov a organizácii na spoluvlastníkov a ich postupnému „vymieraním“ prirodzeným vývojom a/alebo povedzme sebaidentifikáciou ako pracovníkov disponujúcich vedomosťami*. Špekulatívny finančný kapitál zanikne legislatívnymi opatreniami a i Schweickart⁴⁶ ponechal určitú voľnosť v tom, že si môžu svoj nadobudnutý majetok užívať už len pre osobnú spotrebu alebo na dobročinné ciele, resp. im bude v prípade jasných kriminálnych činov podvodu a zámerného poškodzovania skonfiškovaný. Môžeme uviesť do pozornosti legislatívne opatrenia prvých povojnových európskych vlád (to neboli len Benešove dekréty z roku 1945 v Československu), ktoré sa museli vyrovnáť z kriminálnym a vlastizradným konaním pôvodných vlastníkov v Treťou ríšou okupovaných krajinách. Áno, prebehlo istým spôsobom znárodnenie, existovali štátom poverení správcovia majetku a často bolo cieľom predovšetkým rýchlo a efektívne obnoviť hospodársky život v krajine.

⁴² Drucker, P.F.: Postkapitalistická spoločnosť, 1993, s.15

⁴³ Ibid, s.15

⁴⁴ Ibid, s.15,

⁴⁵ Ibid, s.15,

⁴⁶ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, Ešte raz, teraz s citom, ss.190-193,

Schweickart ponecháva *pôsobenie živnostníkov a drobných vlastníkov v ekonomickej demokracii*, avšak za podmienky ich výhradne miestneho podnikania neprekračujúceho lokálny význam.

Otázky odporu pôvodných majiteľov voči systému ekonomickej demokracie prenecháme politickej oblasti, z revolučnej histórie či už prechodu na socializmus alebo reštaurácie kapitalizmu vieme, že akcie odporu vyvolávali vždy reakcie potláčania tohto odporu, či to bol rok 1917, u nás rok 1918, 1948, 1968 i v mnohých krajinách po rozpade socialistického ekonomického systému a počas aktuálneho vývoja v rôznych krajinách v súčasnosti.

Keďže proces *prechodu po kapitalizme do ekonomickej demokracie* môžeme modelovať ako proces riadenej zmeny, nestálo by za úvahu do *ekonomického modelu* zadefinovať stratégie a kroky *manažmentu zmien*? Podľa rozsahu a časového trvania od *bodú zvratu* až po *organizačný rozvoj ekonomickej demokracie* je v tom prípade možné definovať aj spôsob vyjednávania o zmene s triedou pôvodných súkromných majiteľov od korektného vyjednávania a vzdelávania v tomto smere cez vyvolanie partnerstva a a spoluúčasti až po implicitné donútenie. Za pozornosť stojí fakt, že prevažná väčšina z majetku výrobných faktorov je dnes v kolektívnej správe kolektívneho investovania drobných investorov (finančné fondy bánk a penzijné fondy bankových spoločností). Prečo by teda banky nezvládli problém vyplatenia neidentifikovateľného podielu podobným, ale obráteným procesom, akým bola kupónová privatizácia? Ved' na Slovensku došlo k premene spoločného štátneho vlastníctva na súkromné kupónovou privatizáciou i neskoršie vyplatenie dlhopsov z tretej vlny kupónovej privatizácie drobným investorom bez jediného „výstrelu“ a teda za súhlasu verejnosti.

1.5. Zmienka o manažéroch

Budeme si musieť uvedomiť, že *manažéri* na akejkol'vek úrovni riadenia a vedenia organizácií a podnikov *sú v statuse zamestnancov*, ktorí sú výnimočne dobre odmeňovaní, majú faktickú moc pri rozhodovaní a kontrole podnikov, najmä tam, kde existuje iba kolektívny akcionár, teda fondy a finančné korporácie. Iba vo výnimočných prípadoch získavajú manažéri zamestnanecké a podielové akcie majetku podniku. Ak sa stanú *spoločníkmi*, automaticky prechádzajú do statusu *vlastníkov kapitálu*.

Je však potrebné aj predvídať, že pravicové politické spektrum a neoliberalní ekonómovia zorganizujú *kruhovvú ideologickú obranu* oprúc sa o manažérov ako o osobitnú spoločenskú triedu (vid' „manažérska revolúcia“). Časť manažérov tým určite oslovia.

Tu máme predsa živú skúsenosť z transformácie zospoločenšteného socialistického vlastníctva na súkromné vlastníctvo, kde obdobne *spoločenská skupina súhrnne označovaná ako “socialistická byrokracia“ a jej príslušníci (nomenklatúrne stranické kádre, štátni úradníci na vysokých postoch, podnikoví riaditelia a vedúci rôznych prevádzok, správcovia rôznych spoločenských organizácií)*, ktorí pri deformovanom štátnom celospoločenskom vlastníctve vlastne „sprostredkovane“ vládli nad majetkami a ľuďmi za socializmu a ktoré majetky pôvodne dostali iba ako zamestnanci do správy a kontroly, počas spoločensko-ekonomických zmien bez odporu a skôr vycítiac výhody prešli transformáciou a stali sa z nich vážení predstavitelia súkromných akciových spoločností a obchodných spoločností, dokonca i pôvodných jednotných roľníckych

družstiev zo zákona transformovaných na kapitálové podielové družstvá a zmocnili sa súkromného majetku „privatizovaného“ či „reštituovaného“ v ekonomickej transformácii na kapitalizmus.

Ako zahrnúť tento fakt o manažéroch do *ekonomickeho modelovania*?

Ak bude možné posúdiť, že príslušní manažéri sú skutočne kvalifikovanými odborníkmi na svojich vedúcich pozíciách, môžeme im ponúknuť presne podľa stratégií jednaní v manažmente zmien vedúce miesta v inštitúciách *ekonomickej demokracie*, finanční manažéri a strategickí vrcholoví manažéri predsa budú potrební pre transformáciu finančného a bankového systému na verejné bankovníctvo a na inštitúcie strategického rozhodovania, pravdepodobne nemôžeme hovoriť o tom, že by sa inštitúcie ako ministerstvá, regionálne správy, miestne samosprávy, zaobišli bez skúsených odborníkov všetkých možných profesií. V zmysle stratégie *vzdelávania a vyjednávania* budú títo ľudia prechádzať sebauvedomením sa ako vlastníkov vedomostí a v konečnom dôsledku prijmu status *samosprávnych spoločenských vlastníkov*, čo bude pre nich výhodnejšie ako klásť odpor pri transformácii *na ekonomicкую demokraciu a demokratický podnik v nej*.

2. Samotné modelovanie fungovania *ekonomickej demokracie*

Napriek potrebe vytvoriť abstraktný *ekonomický model*, by som rád zdôraznil, aby sme ponechali na jednotlivých štátoch, regiónoch, dokonca až na miestnych samosprávach, aby si na základe črt a zásadných kritérií vytvárali svoje funkčné usporiadanie a predovšetkým proces transformácie od *kapitalizmu* k *ekonomickej demokracii*. Netreba stáť azda o to, aby sa teraz skupina teoretikov pohádala, či bude lepšie začať v jednej krajine a postupne krajinu po krajine získavať, alebo vytvoriť zlomový moment prechodu celej globálnej spoločnosti na *ekonomicкую demokraciu*. Ak už viac nechceme vytvárať ozbrojené konflikty plynúce vždy hlavne zo zmanipulovania nás a z nepochopenia, nekomunikácie medzi ľuďmi, mali by sme predovšetkým vytvoriť model *postupného prerastania ekonomickej demokracie do globálnej ekonomiky a vytvárajúcej sa postkapitalistickej spoločnosti*, ktoré môže trvať desaťročie, ale i menej i viac podľa predovšetkým dozretých podmienok citovaných vyššie.

Samotný vzorový model, pilotný projekt *podniku či organizácie v ekonomickej demokracii* však môžeme skonštruovať, komunikovať, zdieľať a spustiť do funkčného stavu hneď, súvisí to s ochotou na organizačnej či miestnej úrovni v určitých krajinách.

2.1. Modely na úrovni globálnych inštitúcií a jednotlivých štátov

- Ako už raz bolo spomenuté a definoval to D.Schweickart, kľúčovou zásadou prechodu k ekonomickej demokracii bude nahradenie súkromnej kontroly nad investíciami spoločenskou kontrolou.⁴⁷

Už dnes je to úsilie o reformy regulujúce nadnárodné finančné toky a finančné korporácie a ich obchody, o kontrolu a zdanenie každej jednej virtuálnej finančnej operácie (pokusy známe ako Tobinova daň na všetky nadnárodné finančné operácie),
- Zavádzanie „zelených daní“ a ďalšej prísnej environmentálnej legislatívy,

⁴⁷ Schweickart,D.: Po kapitalizme –ekonomicкая demokracia,6.2.2. Účinnější spoločenská kontrola investícií,s.186,

- Celková reforma bankového systému, získanie bankového sektora pod medzinárodnú inštitucionálnu kontrolu (skúsenosť z ostatnej finančnej krízy 2007-doteraz), pričom Schweickart uvádza nutnosť oddeliť funkcie poskytovania spotrebných úverov od podnikateľského úverovania,
- Získanie verejnej kontroly nad penzijnými fondami a rôznymi dôchodkovými i poisťovacími systémami a spoločenskej regulácie nad tým, čo sa deje s peniazmi, a aby tieto reformy dôchodkových systémov zahŕňali celú populáciu, nielen „sporiťov“, teda návrat ku medzigeneračnej solidarite,
- Pravdepodobne v ďalšom kroku bude nutné zastaviť všetky nadnárodné finančné transakcie, ktoré sa uskutočňujú v oblasti obchodovania s rôznymi derivátmi a inými špekulatívnymi produktami mimo reálneho investovania do výrobných faktorov (burzové obchody s akciami a produktami, ktoré nepreukážu adresné investovanie financií do konkrétne definovaného podniku a obchodujú iba medzi sebou s virtuálnym vlastníctvom)
- vo finálnom kroku bude zrušená možnosť investovať súkromné úspory a finančný kapitál do verejných výrobných faktorov, túto legislatívu ešte len bude potrebné spracovať, pričom sa dá súhlasiť s tým, že verejné investície budú obiehať spôsobom, ako je definovaný kapitole 3.1.3. Spoločenská kontrola nad investíciami ⁴⁸ podľa D.Schweickarta, teda cyklus zdanenia základných prostriedkov podnikov, výber týchto daní do verejných investičných fondov pravdepodobne na nadregionálnej úrovni jednotlivých krajín (ako sú EU dnes, NAFTA na severoamerickom kontinente apod.), prerozdeľovanie financií cez tieto fondy na štátnej úrovni do regiónov, spoločenstiev, verejných bánk a podnikov v jednej krajine, pričom kaskádovite sa tento proces bude spúšťať ďalej na až úroveň jednotlivých podnikov a miestnych komunit. To všetko možno prevziať od Schweickarta bez väčších námietok, pretože systém takýchto verejných fondov a grantov už funguje (eurofondy) a bude potrebné iba zabezpečiť, aby sa na súčasnej technologickej úrovni ten proces nedostal do dlhého a neefektívneho byrokratického procesu, ale aby bol priehľadný, cielený, pružný a aby sa rozbehol v pravidelných časových cykloch a „pumpoval“ zdroje do rovnomerného rozvoja po celom svete.

Je potrebné zmieniť sa, prečo v *ekonomickej demokracii* nebudú súkromné úspory používané na verejné investovanie. Nielen pre príčiny, ktoré definoval Schweickart pri objasňovaní, ako sú zámerne zneužívané súkromné úspory vo forme investovania v kapitalistickej výrobe, ale i pre fakt, že už nefungujú východiská, za akých neoklasická ekonómia definovala racionálne používanie celoživotných príjmov pracujúcich dokonca aj na financovanie spotrebných nárokov v aktívnom a dôchodkovom veku. Tieto sformuloval americký ekonóm **Irving Fisher** vo svojom modeli rovnováhy, kde uviedol ako nevyhnutnú podmienku dokonalú hospodársku súťaž a dokonalé informácie pre klientov o investičných možnostiach na kapitálovom trhu a obe podmienky sú minimálne ostatnou krízou znemožnené, i keď aj predtým už fungovali nedokonale, veď nedostatočné informácie súkromných akciových spoločností o budúcej solventnosti svojich klientov boli aj jednou z príčin štartu finančnej krízy. V prípade krízových a existenčných problémov na finančnom trhu teda tento model nefunguje. ⁴⁹

Bude potrebné rozpracovať nové zásady *medzinárodného obchodu* na základe vzájomne výhodného, teda férového obchodu a i pri zavedení taríf zabezpečiť, aby sa trh mohol

⁴⁸ Schweickart, D.: Po kapitalizme-ekonomická demokracia, 76-84,

⁴⁹ Matzner, E.: O sociálnom štáte v 21. storočí, zo štúdie E. Matznera uverejnilo Slovo ,16.10.2002,

rozvíjať bez prekážok a bez vyhrotenia určitých krízových stavov do nejakej formy protekcionárstva medzi krajinami. Inštitucionálne je na to svet pripravený, existujú WTO i inštitúcie nadregionálnych obchodných dohôd (EU, atď).

2.2. Modely na úrovni regiónu, štátu a miestnej komunity

Globálna ekonomika vytváraná nadnárodnými korporáciami sa rozvíja v každej krajine a regióne na základe vytvárania vlastných sietí podnikov, firiem, prevádzok, pričom vo vnútri jednotlivých konkurujúcich si korporácií sa vytvára efektívne fungujúca decentralizácia riadenia a organizovania výroby a zabezpečovania všetkých činností. Každý nadnárodný subjekt si okolo svojej prevádzky v danej krajine vytvára navyše dodávateľské, subdodávateľské a odberateľské siete, kedysi známe pod menom „klastre“, teda po slovensky okruhy subdodávateľov či odberateľov. Na Slovensku máme celý *priemysel automotive* založený na subdodávkach automobilkám. Pojem „klastre“ nakoniec prevzala oblasť verejnej správy a samosprávy, ktorá si ich takisto buduje ako okruhy spolupracujúcich a kooperujúcich samospráv s miestnymi organizáciami i podnikateľmi napríklad v oblasti cestovného ruchu, agropriemyslu, budovania infraštruktúr a podobne.

Už dnes sa teoretici manažmentu zaoberajú *trendami v decentralizácii* a organizácii nadnárodných spoločností, ktoré po celom svete na danom kontinente až kaskádovite dolu na jednotlivé krajiny a ešte nižšie na jednotlivé regióny až na lokálne prevádzky „spúšťajú“ rovnaké výrobné a organizačné procesy, prispôbované daným miestnym potrebám, pričom celý výrobný proces či iné činnosti sa dajú v každej jednotke (unit v angl.) jednoducho takmer kopírovať vo všetkých jednotkách korporácie. Tomuto procesu decentralizácie, ale modelovania rovnakých činností všade, kde existuje daná prevádzka nadnárodnej spoločnosti, sa hovorí „*fraktálne usporiadanie*“ podľa matematického modelu a grafického znázornenia *fraktálu*, obrazca znázorňujúceho donekonečna ten istý vzor či už smerom „dolu“ alebo „hore“.

Je reálny predpoklad, že limity globálnej ekonomiky sa naplnili práve tým, že nadnárodné korporácie a subjekty operujúce na globalizovanom trhu ***dospeli do štádia celoglobálneho nasýtenia svojho usporiadania a spúšťajú fraktalizáciu svojich činností až dolu na miestnu prevádzku.***

Nebude nič fenomenálne jednoduchšie, ako pri transformácii súkromného kapitálu na verejný začať priamo najvyšším vedením nadnárodných spoločností, zachovať ten trend fraktalizácie a doplniť potrebné prevádzky na štátnej, regionálnej až na miestnu úroveň tak, aby boli prevádzkami pokryté všetky územia a došlo k možnosti ***decentralizovať*** pôvodne súkromný majetok nadnárodnej spoločnosti pri súčasnom zachovaní danej organizačnej jednotky na úrovni danej krajiny, daného regionu ba až na miestnu úroveň. Veď koľko výrobných kapacít vzniklo čo len na Slovensku na zelených lúkach a v priemyselných zónach a pritom sa dnes prakticky okrem „ľazby lacnej pracovnej sily“ a „zvyšovania exportu krajiny, či HDP“ ničím nepodieľajú na rozvoji regiónu či miesta, kde sú umiestnené?

Tam, kde ešte nebude existovať, doplniť sieť prevádzok a výrobných jednotiek a dosiahnuť tak prepojenie celej krajiny, celých kontinentov, hustou a podľa potrieb regiónov i štátov rovnomerne rozloženou sieťou prevádzok, a to bez nutnosti zlikvidovať najprv organizačne štruktúru nadnárodnej korporácie a potom práce budovať jednotlivé *podniky v ekonomickej demokracii*. Okrem iného sa tým v krátkom

čase môže zlikvidovať štrukturálna nerovnomernosť a zaostávanie mnohých regiónov, dokonca štátov, ak nie celého kontinentu.

Príklady pre názornú ilustráciu

1. Ak niektorá nadnárodná korporácia vo výrobe pneumatík dnes operuje na takmer všetkých kontinentoch a zabezpečuje pre svojich sieťových zákazníkov, tamojších výrobcov automobilov pneumatiky na ich vozidlá, pneuservisné služby pre dané oblasti, snaží sa dnes „vyšachovať“ konkurenciu čo najhustejšou sieťou svojich prevádzok a čo najefektívnejším organizačným poskytovaním služieb. Človek, ktorý príde do pneuservisu v jednej krajine, či v jednom meste, ako by sa ocitol v ktoromkoľvek zo značkových pneuservisov po celom svete – všetky činnosti, organizačná štruktúra, služby i tovary sú *fraktálom* takej istej materskej prevádzky v sídle spoločnosti. Podobne vid' nie príliš populárny príklad siete McDonalds či siete maloobchodných hypermarketov Tesco, Kaufland, atď, hotelov HolidayInn.

2. Ak štátna energetická spoločnosť najprv vybudovala svoju sieť energetických závodov a prevádzok služieb distribúcie a údržby po celej krajine a potom sa vrhla do konkurencie na medzinárodnom poli, dnes má svoje prevádzky po celom kontinente a konkuruje súperom tak, že sa v každej krajine a v každom jej regióne i meste sa snaží uchytiť a získať čo najviac zákazníkov. Zatiaľ čo doteraz takáto energetická korporácia „globalizovala“ svoje pôsobenie expanziou do iných krajín, s ohľadom na konkurenčný zápas v každej krajine (všade je rozložená aj konkurencia) sa dnes snaží decentralizovať svoje prevádzky do samostatných jednotiek (corporate units- CU), ktoré sú spojené už iba jednotným postupom voči zákazníkovi, jednotným technologickým procesom, jednotnou organizačnou štruktúrou, čiže sa decentralizuje až na lokálnu úroveň a zachováva svoj vzor, *svoj fraktál*. Nepôsobí takto na vás napríklad v energetike ENEL, ČEZ, E.ON, RWE, Gazprom, v službách Orange, O2 a ďalší?

Prejsť na *demokratický podnik bude znamenať*, že pôvodné sieťové samostatné jednotky budované na vzor *fraktálu*, zostanú zachované a budú aj naďalej vyrábať či pôsobiť na lokálnej alebo regionálnej úrovni, akurát že zamestnanci prevezmú riadenie a rozhodovanie za výrobný proces do svojich rúk a samotný majetok prejde plynulo na úrovni korporácie legislatívnym procesom zo súkromného do verejného majetku, bude zospoločenštený pravdepodobne podľa jednotlivých krajín.

Nebude to optimálnejšia cesta transformácie, ako napríklad najprv zastaviť výrobu, zrušiť všetky sieťové zväzky, zlikvidovať organizáciu korporácie a až potom na troskách pôvodného majetku nadnárodnej korporácie budovať *svoj miestny demokratický podnik*?

Výhoda tohoto postupu a modelovania tohoto prechodu na ekonomickú demokraciu je v tom, že navonok sa akoby nič nedialo, podnik funguje ďalej, nevzniká žiadne napätie a existenčná či ekonomická neistota. Prirodzene, tam, kde sa na miestnej, regionálnej, či celoštátnej úrovni stretnú v hustej sieti samostatné jednotky rôznych konkurujúcich si výrobných systémov, tam nastane konkurenčný zápas o zákazníka, na tom sa nič predsa nemení, trhovú ekonomiku *ekonomická demokracia* nezruší a naopak, princípmi

vzájomne výhodného obchodovania i na miestnej úrovni – teda *férového obchodu*, sa bude dať dosiahnuť optimalizácia služieb i výroby. Tam, kde chýba výrobná jednotka, tam ju bude región, štát, alebo miestna samospráva, v spolupráci s verejnou bankou a na základe investičných grantov, schopná založiť a vybudovať. (Dnes sa to napríklad na území bývalého Československa týka povedzme rozbitej a disproporčne existujúcej štruktúry miestnych potravinárskych a poľnohospodárskych podnikov, keď sú obe republiky závislé na nadnárodných predajných sieťach potravín, ohrozované nebezpečnými potravinami i nesebestačnosťou potravín, pričom prírodné podmienky i historické *vedomosti* obyvateľstva ich predurčujú byť sebestačnou „záhradou a obilnicou“ – až 50-70 percent potravín sa do týchto republík v roku 2010 a 2011 dováža cez nadnárodné obchodné siete pri existujúcom rozbitom poľnohospodárstve a potravinárstve a ohrozovaní nebezpečnými potravinami, viď škandály s E-Colli, BSE, vtáčou chrípkou, krívačkou a slintačkou apod.)

2.3. Modely na úrovni podniku

Už sme spomínali samostatné jednotky zosieťovaných korporácií (CU), alebo výrobné prevádzky samostatných firiem, ktoré sú korporáciami umiestňované lokálne a ich pôsobnosť (s výnimkou kooperačných či exportných činností) neprekročí hranice miestne, regionálne, štátne.

Máme možnosť modelovať dva prípady, v prvom prípade to bude samostatná sieťová jednotka, transformujúca sa na *demokratický podnik* na miestnej, regionálnej, maximálne štátnej úrovni.

2.3.1. **Demokratický podnik**, ktorý vzniká osamostatnením sa zo siete nadnárodnej korporácie, alebo je súčasťou subdodávateľskej siete okolo finálnej výroby.

1. Mohol vzniknúť buď tým, že ho chce nadnárodná spoločnosť zlikvidovať pre stratovosť alebo „premiestniť“ do inej krajiny.

Vtedy môže dôjsť k obsadeniu podniku zamestnancami násilne a následne vyjednaním podmienok zachovania podniku na miestnej úrovni, ktoré musí krajina či región dohodnúť, alebo dohodou na základe odkúpenia pracovníkmi, ktorí v ňom pracujú. Už sú zaužívané formy ESOP (Employee Stock-Ownership Plan) ako podielové spoluvlastníctvo zamestnancov, kde zamestnanci získajú cez bankový úver akcie podniku, rozmohlo sa v USA, alebo EFES (European Federation of Employed Shareholders), legislatívne podporovaná celoeurópska organizácia na podporu zamestnaneckej participácie, ktorá uskutočňuje „tichú revolúciu“ podpory spojenia práce s vlastníctvom.⁵⁰ Oba typy už pracujú na základe zásad participácie zamestnancov, majú však definované podielové kapitálové spoluvlastníctvo, ktoré vždy nezaručuje zamestnaneckú samosprávu so zásadou jeden pracovník rovná sa jeden hlas. Aby bolo možné zaviesť princípy z prvých dvoch základných črt *ekonomickej demokracie*, teda princíp *spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov a zamestnaneckej samosprávy* (1 pracovník rovná sa 1 hlas), nebude tu nutné definovať legislatívu na úrovni krajiny, či nadštátnej integrácie? Predpokladám, že áno, inak sa podielové spoluvlastníctvo zvrhne tým spôsobom, ktorým sa napríklad z vybudovaných veľkodružstevných agropodnikov v Československu pomocou transformácie na

⁵⁰ Dolejš, J.: Levice medzi minulosťou a budúcnosťou, s. 77,

podielové družstvá stali „tunely“ a zostali len malé súkromné farmy najsilnejšieho podielového akcionára. Nebude preto viac pre zabezpečenie týchto princípov vhodné čisté **družstevné vlastníctvo**? ESOP i EFES sú predsa len vytvorené ako núdzové východiská pri zachovaní foriem súkromného vlastníctva a súkromného kapitálového investovania.

2. *Demokratické podniky* budú pôsobiť prakticky na tom istom trhu ako predtým, ale získajú šancu preformulovať svoju výrobnú stratégiu a existenciu na trhu, spočiatku im pomôže *fraktálna* štruktúra sieťového podniku, ktorú šikovní manažéri podniku dokážu adaptovať na miestne trhy či regionálnu a celoštátnu úroveň. Čo sa zmení, bude spôsob investovania a prerozdelenia *hospodárskeho výsledku*.

Určite budú odvádzať definovanú daň zo základných prostriedkov, avšak budú môcť čerpať granty na projekty z národných verejných investičných fondov, budú dostávať investičné prostriedky na udržanie výroby z regionálnych verejných investičných fondov a prípadne sa budú uchádzať o lokálne granty z lokálnych investičných fondov. Predpokladám, že pri kalkulácii *vlastných podnikových hospodárskych výsledkov*, keď budú rozdeľovať *hospodársky výsledok podniku* (podľa Schweickarta **zisk**), bude povinnosť vytvárať vnútropodnikové fondy **spoločenskej spotreby** určené na vlastné uspokojovanie potrieb pracovníkov podniku v sociálnej, zdravotnej, vzdelávacej i kultúrnej a športovej oblasti (definované legislatívne, predpokladám) a až potom si prerozdelia zisk na jednotlivca, ako to definoval Schweickart. *Základnou odlišnosťou od predchádzajúceho kapitálového súkromného vlastníctva bude*, že podnik nebude odčerpávať *zisk* niekam preč na účty nadnárodných súkromných investorov, ale bude ho môcť prerozdeľovať na miestnej úrovni a na úrovni jednotlivca, čo bude slúžiť **rozvoju** na úrovni jednotlivca, miestnej spoločnosti, regiónu i krajiny.

V druhom prípade to bude nový podnik, ktorý sa rozhodne založiť miestna samospráva, regionálna správa alebo štát, *podnik, ktorý bude od začiatku definovaný ako demokratický podľa princípov ekonomickej demokracie*.

2.3.2. *Demokratický podnik podľa princípov ekonomickej demokracie*

1. **Vlastníctvo**: spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, prenesené zo zákona na správu a využívanie družstevnou či spoločenskou organizačnou vlastníckou štruktúrou podľa princípu jeden pracovník rovná sa jeden hlas pri rozhodovaní a riadení podniku.

2. **Stratégia výroby a existencie na trhu** plne v rukách spoločenstva, predpokladám vytvorenie manažmentu, teda najschopnejších a najvzdelanejších pracovníkov, ktorí výkonne riadia podnik, pričom budú existovať zo zákona štatutárne orgány ako kontrolný mechanizmus, správna zamestnanecká či družstevná rada, rozhodujúca každoročne o fungovaní, rozvoji a stratégiách podniku.

3. **Podnik pracuje na hospodárskom výsledku**, jediným odvodom sú dane zo základných prostriedkov odvádzané celoplošnou sadzbou za využívanie spoločenského majetku, odvádzané do národného investičného fondu.⁵¹ Vnútri podniku si vytvára podnik zo svojich odpisových fondov⁵² prostriedky nie na „nové investície“ (pocítil som i ja rozpor v Schweickartovom texte, keďže tie ziskava z národného investičného fondu na základe grantov), ale na svoju prirodzenú reprodukciu podnikových zdrojov (životnosť,

⁵¹ Schweickart, D.: Po kapitalizme – Ekonomická demokracia, str.77,

⁵² Ibidem., str.77,

údržba, technologická obmena), vytvára si fondy pre *spoločenskú spotrebu* svojich pracovníkov, ktorá tu už vysvetlená bola. Zostávajúci rozdiel je vlastne *ziskom, ktorý sa rozdelí na jednotlivca*. Tu bude musieť existovať spoločenská dohoda a súhlas s tým, že ide o „časovo odložené náklady budúcnosti“ a preto sa bude musieť veľmi rozvážne kalkulovať, koľko že čistých finančných prostriedkov dostane pri zúčtovaní jednotlivcov. Asi by tu bolo múdre poznamenať, že výplata by mala zostať tak ako doteraz formou mesačných záloh a koncoročným zúčtovaním *hospodárskeho výsledku*. A nebude sa volať mzdou, zúčtovaním mzdy ako odmeny za prácu. Pravdepodobne bude musieť dôjsť k reštrukturalizácii a redefinovaniu *účetníctva* ako zásad evidencie všetkých ekonomických udalostí, k redefinícii účtových tried a zmene kalkulačných vzorcov.

Pri výplate kladného hospodárskeho výsledku podniku bude záležať na dohode zamestnancov, múdre podniky budú prosperovať, kolektívy zamestnancov, kde preváži potreba jednorazového vyplatenia vysokých súm a okamih získania bohatstva, sa môžu v ďalšom období dostať do existenčných ťažkostí a prísť o podnik, teda o svoju istotu obživy.

V prípade záporného hospodárskeho výsledku Schweickart zdôrazňuje a bolo by rozumné s tým súhlasiť, že podnik môže byť kľudne donútený ísť do bankrotu v prípade strát a zníženia hodnoty základných prostriedkov (pretože ide o spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov), takže jeho správcovia, zamestnanci podniku, budú musieť hľadať zamestnanie inde a základné prostriedky budú na trhu výrobných prostriedkov rozpredané. Podniku sa v zásade pri odpredaji nezmení vlastníč, zostáva spoločným vlastníctvom krajiny, resp. regionu, resp. miestnej samosprávy. Žiadny „zahraničný investor“.

2.3.3. A ako na tom bude ekonomicky jednotlivec v *ekonomickej demokracii*?

Predovšetkým nebude existovať **nezamestnanosť**. „Ekonomika podnikov riadených zamestnancami nebude sama od seba zabezpečovať plnú zamestnanosť“, píše Schweickart a zdôvodňuje prečo. Uvádza však, že „mechanizmus spoločenskej kontroly investícií bude podnecovať tvorbu pracovných miest. Investičné banky budú dostávať špeciálne odmeny za zvyšovanie zamestnanosti všade tam, kde to bude možné a efektívne“.⁵³ Takisto vlády krajín budú akceptovať všeobecné právo na prácu a ak trhový sektor ekonomiky nezabezpečí dostatočnú zamestnanosť, verejný sektor to určite urobí. *Ekonomická demokracia* je povinná zabezpečiť primeranú prácu pre všetkých, čo chcú pracovať, inak povedané, štát poskytne prácu ľuďom, ktorí si ju nevedia nájsť. Umožňuje štátu vziať na seba úlohu *zamestnávateľa poslednej inštalácie*.⁵⁴

Lenže ako to zabezpečiť pri *ekonomickom modelovaní*? Môžeme sa oprieť okrem skúseností z dôb nášho reálneho socializmu aj o nové trendy, ktoré zhodne popisujú Ch. Handy i P.F. Drucker. Predpokladajú, že tu bude *spoločnosť organizácií*,⁵⁵ jednotlivec v štádiu ekonomicky aktívneho života bude členom súčasne viacerých organizácií, v ktorých bude dobrovoľnícky i ekonomicky činný. Pri predpokladanom ďalšom rozvoji produktivity bude schopný uspokojovať svoje ekonomické potreby buď v jednom podniku, ale skôr sa dá predpokladať, že vo viacerých organizáciách, v ktorých nemusí vždy pôsobiť naplno, ale na základe čiastkových zmlúv či ad-hoc aktivít. Nezabúdajme, že sa rozvíja nielen spolková organizačná činnosť, ale aj

⁵³ Schweickert, D. Po kapitalizme– ekonomická demokracia, str.156,

⁵⁴ Ibid, str.156,157

⁵⁵ Drucker, P.F.: Postkapitalistická spoločnosť, Časť 1, str.49-65

individuálne elektronické, virtuálne spoločenstvá (komunity). Organizácie sú riadenými ľudskými spoločnosťami. Ich výsledky vždy smerujú von, do vonkajšieho prostredia, sú teda zriaďované za určitým špecifickým cieľom, k určitému účelu a ak splnia tento účel, rozpúšťajú sa, alebo sa menia. Tu máme možnosť vstúpiť do procesu tvorby organizácií a pomáhať definovanými kritériami organizácie zainteresovávať na tom, aby v nich jednotlivci našli aj prácu.

2.3.3.1. Jednotlivec bude skutočne spoločenským tvorom, nie tým, čím sa ho snažili definovať klasici ekonómie, iba „homo economicus“.

Ak Adam Smith definoval človeka ako „homo economicus“, ktorý racionálne pôsobí v živote a používa svoje schopnosti predovšetkým na uspokojovanie individuálnych potrieb a je definovaný ako sebecký a racionálny jedinec, dnešný „homo economicus“ musí, aby mohol vyrábať a pretvárať, vstupovať do určitých ekonomických vzťahov v rámci vyvíjajúcich sa spoločenských pomerov. Je teda definovaný svojou sociálnou prirodzenosťou. Jeho „ekonomická“ podstata zahŕňa aj racionálne riadenie ekonomických inštitúcií, aj vedomie sociálnej zodpovednosti. A popis správania sa človeka môže byť použitý nielen v ekonomickej oblasti, ale aj v mimoekonomickej, spoločenskej oblasti.⁵⁶ Trúfam si doplniť, že jednotlivec bude viac spoločenským tvorom v mnohých kolektívoch, v tímoch, než bol doteraz.

Preto sa bude zameriavať nielen na uspokojovanie základných životných potrieb individua, ale bude plne uspokojovať prakticky celú škálu svojich potrieb v rôznych organizáciách v zmysle definovaných **Maslowových a Alderferových** škál ľudských potrieb.

A k tomu bude mať dostatok zdrojov, organizačných zdrojov v mnohých organizáciách i v základnom podniku, v ktorom bude pracovať. „Podniky a vlastne všetky inštitúcie (organizácie, moja poznámka), sú teda ľudskými spoločenstvami a nie majetkom a ich príslušníkov by sme mali považovať skôr za občanov než za zamestnancov alebo za ľudské zdroje.“⁵⁷ V praxi to znamená, že jednotlivci začnú od svojich pracovných spoločenstiev, v ktorých realizujú svoje pracovné povinnosti, vyžadovať rovnaký súbor práv, povinností a slobôd, aké majú vo verejnom živote, nebudú sa už cítiť byť majetkom, budú vnímať svoje „právo pobytu“⁵⁸ ako občianske právo na záruku zamestnania, možno nie celoživotného, ale aspoň s istou zárukou pevne stanoveného obdobia, budú požadovať, aby nadriadení na seba prevzali záväzky, pomocou ktorých sa vytvára dôvera a angažovanosť na pracovisku. Spravodlivosť, sloboda prejavu a podiel na bohatstve podniku či organizácie, to všetko bude transformované do práva byť konzultovaný, teda do **práva spolurozhodovania**.

2.3.3.2. A ako to bude teda s čerpaním finančných príjmov?

Ak teda predpokladáme v ekonomickom modeli existenciu jednotlivca vo viacerých organizáciách i základnom podniku, množstvo potrieb si bude uspokojovať práve prostredníctvom zdrojov a prostriedkov nachádzajúcich sa v týchto organizáciách. Pri adekvátnom zedefinovaní *spoločenskej spotreby v podniku*, v ktorom pracovník bude môcť čerpať zdroje na zdravotnícke, sociálne zabezpečenie, vzdelávanie i rekreáciu spojenú s reprodukciou svojich pracovných schopností a životných síl počas svojho aktívneho ekonomického života v danom podniku, výplata *zisku, radšej by som už*

⁵⁶ Dolejš, J.: Levice mezi minulostí a budoucností, str.52

⁵⁷ Handy, Ch.: Hlad ducha, kap.9, Občiansky podnik, str.155

⁵⁸ Ibid, str.155

hovoril o výplate podielu z hospodárskeho výsledku, bude slúžiť po zdanení na čisté a výhradne individuálne potreby jednotlivca a jeho domácnosť a jeho úspory do budúcnosti. Ak pripomínam, že *po zdanení*, definujem Schweickarta v tom, že predpokladá, že aj *vyplatený zisk na jednotlivca bude spoločensky zdanený* do možno jednotného alebo štrukturovaného daňového odvodu na pokrytie štátnych, regionálnych a miestnych spoločenských potrieb obyvateľstva v zmysle *medzigeneračnej solidarity*. Jediná zmenka o dani zamestnancov je pri objasňovaní, či nebudú dane podniku tak vysoké, aby mohli priviesť podniky k bankrotu: „Zisk, ktorý sa vytvorí po odpočítaní nákladov, sa vráti pracujúcim. Tí budú platiť daň z príjmu, ako sa to deje aj dnes, resp. spotrebnú daň, no na druhej strane nie je dôvod na dvojité zdanenie.“⁵⁹ Budú teda príjmy jednotlivca zo zisku podniku zdaňované, ak v skutočnosti nebude akcionárom a „zisk“ podniku nebude dividendou z vlastníctva akcií? Pri *ekonomickom modeli* bude potrebné v tomto ohľade zachovať proporcie *príslušnosti jednotlivca* ku nejakému spoločenskému systému, teda k štátu, ktorého je občanom, regiónu, ktorého je obyvateľom, ku lokalite, či komunite, v ktorej skutočne žije a býva. A tak, nemala by teda byť nejaká daň z príjmu, resp. daň spotrebná, z ktorej sa budú na lokálnej, regionálnej i štátnej úrovni prerozdeľovať finančné prostriedky na základné spoločenské funkcie? Predpokladajme radšej, že toto zostane, i keď zdaňovanie bude vyvážené a nebude podliehať ani extrémom *sociálneho štátu za kapitalizmu*, ako boli charakterizované dane škandinávskych krajín, ani extrému *neoliberálneho modelu minimálnych odvodov* ako to na sociálnom experimente skúšajú súčasné neoliberálne vlády v postkomunistických krajinách, devastujúc tak vlastné obyvateľstvo.

2.3.3.3. *Jednotlivec a sporenie*

Ekonomická demokracia sa nebude spoliehať na súkromné úspory s cieľom získať investičný kapitál, nie je potrebný mechanizmus vyvinutý v kapitalizme na podporu súkromného sporenia. Ekonomika môže fungovať bez akýchkoľvek súkromných úspor,⁶⁰ píše Schweickart a dobre zdôvodňuje, že pri ekonomickom raste sa súkromné úspory nevyžadujú, sporiť v kapitalizme znamenalo odložiť spotrebu a bolo odmeňované bankovým úrokom, avšak sporenie môže ekonomiku aj brzdiť.

V časti *Socialistické sporenie a úverové asociácie* uvádza, že v *ekonomickej demokracii* v princípe neexistujú úroky z úspor. „Pridržiavajúc sa základných hodnôt spoločenskej solidarity, v tomto prípade medzigeneračnej, systém sociálneho zabezpečenia financovaného z verejných zdrojov bude zabezpečovať všetkých dôchodcov solídny príjmom. Ľudia budú môcť sporiť, ale nemusia. V nijakom prípade však nedostanú viac, ako vložili.“⁶¹ Veď nebude existovať finančný trh. A v súvislosti s rozvojom produktivity nebude potrebné obávať sa, že na „dôchodcov nebude mať kto v budúcnosti pracovať“. Produktivita pracovníkov disponujúcich vedomosťami predsa znamená, že človek môže produkovať vedomosti do ľubovoľne vysokého veku, pokiaľ si udrží duševné zdravie a dokáže pracovať s novými informačnými technológiami. Dôvodov na sporenie je však vždy dosť, z vlastných životných skúseností a i z psychológie vieme, že uspokojenie jednej potreby na jednej úrovni vyvoláva chuť uspokojovať ďalšiu potrebu na rovnakej či vyššej úrovni, takže sporenie je prirodzeným ľudským spôsobom prípravy sa na nové a nové uspokojovanie svojich potrieb.

⁵⁹ Schweickart, D. :Po kapitalizme-ekonomická demokracia, str.88

⁶⁰ Ibidem, s.105,

⁶¹ Ibidem , s.105

3. Ekonomické súvislosti vznikajúce pri modelovaní

Prirodzene, že aj pri *modelovaní funkčného modelu ekonomickej demokracie* vzniknú mnohé nové problémy, ktoré bude treba riešiť „za pochodu“. Preto je potrebné definovať určité súvislosti, ktoré budú väzbou na *ekonomický model* ovplyvňovať jeho funkčnosť a efektívnosť v praxi.

3.1. Súvislosti s produktivitou a participatívnou ekonomikou

Predovšetkým sa netreba dať praxou dotlačiť do situácie, keď vznikne odpor predovšetkým voči uplatňovaniu *spoločenskej kontroly a riadenia investícií* a systému distribúcie, ktorý bude potrebné neustále korigovať, aby neskostnatel do byrokratického pridelovania a plánovania, resp. nebol zneužitelný na korupciu.

Pravdepodobne bude argumentačným zásobníkom proti *ekonomickému modelu* doteraz chápaná premisa *o jedinej možnej spravodlivej alokácii finančných prostriedkov na základe produktivity a dopytu voľného trhu* a preto budeme musieť vzdelávať a vysvetľovať *nové paradigmy o produktivite*. Veľmi rád v tomto prípade odporúčim diela P.F. Druckera *Postkapitalistická spoločnosť*,⁶² *Výzvy managementu pre 21. storočie*⁶³, *Nové reality*⁶⁴, ale i *Riadenie v dobe veľkých zmien*⁶⁵.

Z opačnej strany budeme musieť zvládať argumenty zo zásobníka *participatívnej ekonomiky*, reprezentovanej dielom Američana Michaela Alberta, o rovnosti podľa *pareconu* na základe porovnania intenzity a trvania práce, podľa ktorých *parecon odmeňuje na základe úsilia a obety*.⁶⁶ a dostáva tak *produktivitu výrobných zdrojov* takmer do protikladu *s ekonomickým procesom výroby*.

3.1. Súvislosti s „reálnym socializmom“ a „voľným trhom“ v globálnej ekonomike

Obdobne nielen v praxi ale i v teoretických polemikách bude *ekonomický model* napádaný zastancami *neoliberalizmu i konzervativizmu*, ktorí vidia v dovŕšení ekonomickej globalizácie v kapitalistickom systéme „*koniec histórie*“. Ak však sám autor o konci histórie Francis Fukuyama dnes hovorí, že „nič nezaručuje, že spoločenský poriadok sa bude vracieť do vzostupnej fázy cyklu a našou jedinou nádejou je úžasná ľudská vrodená schopnosť rekonštruovať rozvrátený spoločenský poriadok“, i tak mu nedá, aby nekonštatoval, že „historický vývoj v politickej a ekonomickej oblasti je progresívny, uberá sa jasným smerom a na konci 20. storočia dospel k liberálnej demokracii ako k jedinej životaschopnej alternatíve pre technicky vyspelú spoločnosť“.⁶⁷

Pri modelovaní *ekonomickej demokracie* budeme navyše obviňovaní sprava z „reštaurácie byrokratického socializmu“, pretože mnohé prvky systému, ako napríklad postup pri distribúcii verejných finančných investícií (národný investičný fond, plánovací výbor),⁶⁸ ale aj socialistický protekcionizmus, budú pripomínať praktiky

⁶² Drucker, P.F.: *Postkapitalistická spoločnosť*, Produktivita nových prac.síl., ss.79-91,

⁶³ Drucker, P.F.: *Výzvy managementu 21. storočia*, Vyd. Management Press Praha 2000, Produktivita prac. disponujúceho vedomosťami, kap.5, ss.127- 150,

⁶⁴ Drucker, P.F.: *Nové reality*, Vyd Management Press, Praha, 1995, ss.105-143,

⁶⁵ Drucker, P.F.: *Řízení v době velkých změn*, Vyd. Management Press, Praha, 1998, ss.103-117

⁶⁶ Albert, M.: *Naša nádej – Život bez kapitalizmu*, Vyd. spolku slov. spisovateľov 2009., str.20,

⁶⁷ Fukuyama, F.: *Veľký rozvrat*, vyd. Academia Praha, 2006, s.293,

⁶⁸ Schweickart, D.: *Po kapitalizme-ekonomická demokracia*, s.77,

„reálneho socializmu“ (podľa výrazu použitého prezidentom ČSSR G.Husákom), i keď ich cieľ a význam budú iné.

Z opačného extrému, ortodoxní ľavičiari budú *ekonomickému modelu* pravdepodobne vyčítať, že kopíruje *model socialistického hospodárskeho systému*, tak ako sa vyvíjal v etape aj u nás v rokoch 1948-1989. A pravičiari, kritici „reálneho socializmu“ i byrokratického modelu socializmu vyťahnu argumenty o tom, že tento systém už raz skrachoval a preto nie je realizovateľný.

Ekonomická demokracia je alternatívou kapitalizmu 21.storočia

Tu je potrebné uviesť, že *akákoľvek podobnosť je náhodná* predovšetkým preto, lebo *ekonomický model ekonomickej demokracie* vytvárame na základe iných východísk ekonomickej a spoločenskej reality, teda reality druhej dekády 21.storočia a ku cti môže poslúžiť práve vedomie si *historickej skúsenosti* ako sa budoval ekonomický systém „reálneho socializmu“.

Nevytvárame model bez trhu, naopak, trh je súčasťou ekonomiky, *ekonomická demokracia* ruší súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, ale práve dôrazom na zamestnaneckú samosprávu a kooperáciu s verejnou samosprávou sa vyvaruje vytváraniu mocenských štruktúr byrokratického socializmu, nevytvára centrálny plánovací systém ekonomiky, ale zapracúva dobré skúsenosti s regulovaním verejných investícií a trhu získané na nadštátnej úrovni povedzme krajín EU i vo verejnej správe (v municipálnom usporiadaní).

Model *ekonomickej demokracie* sa na rozdiel od „reálneho socializmu“ bude musieť zaobísť bez inštitútu *námezdnjej práce* a to ho bude predovšetkým odlišovať od sovietskeho modelu resp. od nášho čs.modelu „reálneho socializmu“. Napriek tomu odporúčam mnohé skúsenosti a prvky, ktoré sa v tej etape socializmu osvedčili, preskúmať a skorigované zapracovať. Ak Schweickart nachádza vzor zamestnaneckej samosprávy v družstevnom systéme španielskeho Mondragonu, my predsa máme vzory v argokombinátoch, vyspelých družstevných samosprávach ČSSR na konci osemdesiatych rokov 20.storočia, do ktorých v priebehu 20-25 rokov prerástli pôvodne chudobné a na štátnu pomoc odkázané Jednotné roľnícke družstvá, v ktorých samospráva napriek zasahovaniu štátnych a stranických orgánov dokázala prosperovať tak, že umožnila rozvíjať vidiecke sídla dovedy nevídaným spôsobom, zabezpečovala vysoké investovanie cez *spoločenskú spotrebu* družstiev do sociálnych služieb, kultúrnych a športových potrieb i do vzdelávania a zdravotnej starostlivosti, pričom v tých najefektívnejších investovanie pokračovalo smerom k rozširovaniu výroby do priemyselnej oblasti i medzištátnej kooperácie (fenomén JZD Agrokombinát Slušovice, ale bolo tu i ďalšie množstvo dnes už neexistujúcich agrokombinátov, Lehnice, skôr to už bol celý družstevný sektor, ktorý prerástal v poslednej ekonomickej socialistickej reforme v 1988 do agropriemyselného komplexu po okresoch i krajoch celej ČSSR). Ak bolo potrebné politicky pri reštaurácii kapitalizmu celý tento vyspelý a samostatný agropriemyselný sektor zlikvidovať, pravdepodobnou príčinou boli obavy, že družstevný sektor by sa stal silnou a možno i víťaznou konkurenciou voči zahraničným investorom na vznikajúcom *voľnom trhu* aspoň v Československu a to nás oprávňuje venovať sa zdokonaľovaniu tohto typu samosprávneho podniku v *ekonomickej demokracii* u nás na vidieku v agrosektore, v potravinárskom priemyselnom sektore, ale i v agroturistike, v spotrebiteľských a komunálnych priemyselných i remeselných službách, a to bez toho, aby musela prebehnúť nejaká „násilná kolektivizácia“, ktorá nás bolí ako hriech z 50-tych rokov.

Spoločenská spotreba

Ak prevziať ešte niečo pre *ekonomické modelovanie*, tak to bude práve systém vytvárania fondov *spoločenskej spotreby* v štátnom i družstevnom socialistickom podniku, ktorý zabezpečoval na úrovni zamestnancov a ich príbuzných v domácnostiach tvorbu finančných prostriedkov na sociálnu, zdravotnú starostlivosť, kultúrne a vzdelávacie i športové telovýchovné vyžitie, na rekreáciu a slúžil tak verejno-prospešným aktivitám, ktoré zďaleka dnes nie sú porovnateľné s novými trendmi v kapitalizme ku *corporate social responsibility (CSR)*, teda zásade sociálnej zodpovednosti korporácie.

4. Záverom

Na jednej strane je škoda, že sa so systémom *ekonomickej demokracie* vážnejšie začína pracovať až v súčasnosti, po vyše dvadsiatich rokoch od historického zlomu likvidácie ekonomiky socializmu sovietskeho typu. V roku 1990 mali ešte i český a slovenský národ historickú šancu posunúť ekonomické dejiny vyššie, než „spadnúť“ do reštaurácie kapitalizmu a nastúpiť tak do vlaku, ktorý začal spomaľovať (i keď sme nastupovali zo zabrzdeneho vlaku sovietskeho socializmu, nemuseli sme rezignovať na vlastnú cestu k socializmu).

Mali sme skúsenosti z politického uvoľnenia v rokoch 1967-1968, keď vznikalo mnoho ekonomických modelov v rámci *socializmu s ľudskou tvárou*, vrátane samosprávnej demokracie, zamestnaneckých rád, socialistického trhového hospodárstva. Na povestnom stretnutí politikov a ekonómov na zámku v Kolodějích na jar 1990 u nás ešte zneli hlasy ekonomických odborníkov, ktorí zdôrazňovali možnosť rýchleho prechodu od byrokratickeho socializmu k samosprávnej ekonomike, vystupovali tam aj zmienený Jaroslav Vanek i Jan Švejnar a už vtedy prezentovali myšlienky *ekonomickej demokracie*, už tam a vtedy zaznelo od profesora Vaneka, že *jediným plne demokratickým systémom je zamestnanecká participácia v kooperatívnom podniku*⁶⁹ a všetci vrátane Valtra Komárka potvrdzovali, že máme historickú šancu vzhľadom na vysokú motiváciu a nadšenectvo občanov v Československu. Žiaľ, prevážil názor Václava Klauza a ekonómov okolo neho, že bude potrebné *asanovať celý hospodársky systém socialistickej ekonomiky a šokovou ekonomickou terapiou zaviesť trhovú ekonomiku* (nik nehovoril o cene, ktorú za to zaplatí obyvateľstvo Československa).

Na druhej strane máme šancu práve v období rokov 2011-2022 úspešne vymodelovať *ekonomický model ekonomickej demokracie* a možno aj uviesť ho do praxe. Pozorne vnímam slová P.F.Druckera, ktorý ešte v roku 1992 písal v úvode svojho diela, písaného počas pádu berlínskeho múru a dokončeného v Prahe v septembri 1992, že „dostatočne sme už vkročili do novej postkapitalistickej spoločnosti, aby sme mohli preskúmať a zrevidovať sociálnu, ekonomickú a politickú históriu obdobia kapitalizmu a národného štátu. ...Existuje iba svetová história a svetová civilizácia. ...dnes sme uprostred transformácie, ktorá zrejme nebude uzatvorená pred rokom 2010 alebo 2020“⁷⁰

A dnes to skutočne tak vyzerá, že napriek Druckerovým slovám, že budúcnosť bude zároveň nesocialistická i nekapitalistická, máme možnosť naplniť obsahom *ekonomický*

⁶⁹ Dolejš, J.: *Levice mezi minulostí a budoucností* vyd.Svoboda Sevis Praha, 2010, s.75,

⁷⁰ Drucker, P.F.: *Postkapitalistická spoločnosť*, vyd.Management press Praha, 1993, s.10-11,

system tak, aby bol ďalší historický vývoj v ekonomickej i politickej oblasti pokrokový a uspokojil predovšetkým sociálne, existenčné a morálne potreby ľudstva. Ak rozhodujúcim, skutočným a určujúcim zdrojom ekonomiky a faktorom výroby dnes už nie je kapitál, ani pôda a ani práca a stali sa ním vedomosti, môžeme zdieľaním vedomostí o *ekonomickej demokracii*, osvetou a vzdelávaním kvalitatívne novým spôsobom získať verejnú mienku vo svete i odborný potenciál k tomu, aby bolo možné bez násilností, bez revolúcií a so spoločenským súhlasom všetkých uviesť *ekonomický model* zaručujúci predovšetkým **rozvoj ľudskej spoločnosti** do praxe a celosvetovo.

Niet lepšieho odkazu ako Schweickartov záver: „Dôležité je, aby ľudia opäť získali podnet, ktorý sa často obavuje v ľudských dejinách – aby sme si uvedomili, že stojíme tvárou v tvár kolektívnej úlohe vyžadujúcej si spoločné úsilie širokých mas...“ a potom sa to podarí.⁷¹

⁷¹ Schweickart, D.: Po kapitalizme – ekonomická demokracia, Vyd.spolku slov.spisovateľov, 2010, s.195,